

II.

A romániai középoktatás.

írta: JANCSÓ BENEDEK.

1. Az 1864-i középoktatási reform történeti előzményei.

Az 1834-i Szervezeti Szabályzat által alkotott román középiskola. A boérok (nagybirtokosok) állásfoglalása a középiskola ellen. A francia magántanítók ez állásfoglalás sugalmazol. Az 1848-i román forradalom s a rá következő idegen megszállások következtében megszűnnek e középiskolák. Kísérletek az ötvenes évek közepén a középoktatás újraszervezésére. Az erdélyi származású tanárok a német középiskola mellett igyekeznek hangulatot kelteni. A két fejedelemség uniója, mint a nemzeti törekvések egyetlen tárgya, háttérbe szorítja a középiskolák reformját.

A mai értelemben vett középiskolai oktatás alapjait Komániában a múlt század harmincas éveinek kezdetén az úgynevezett „Regulament Organic” (Szervezeti Szabályzat) rakta le. A drinápolyi békekötésben (1829) Oroszország felhatalmazást kapott, hogy a két román vajdaságot (Oláhországot és Moldovát) ne csak megszállva tarthassa mindaddig, amíg Törökország a megállapított hadisarcot ki nem fizeti, hanem azoknak közigazgatását is az általános haladás követeléseinek megfelelően újraszervezhesse. E szervező munkásságnak volt eredménye az 1834-ben kibocsátott Szervezeti Szabályzatnak (Regulament Organic) nevezett közigazgatási, polgári és büntetőjogi törvénykönyv, amelyet általában úgy tekinthetünk, mint a két román fejedelemség első alkotmánytörvényét.

A szervezeti szabályzat közoktatásügyi részének szerkesztője Asachi György, a moldovai román felső iskolázás megteremtője volt. Asachi tanügy-politikai elvei találtak kifejezést abban a bevezető részben, amelyik kimondotta, hogy a kormány gondoskodásának első és állandó tárgya a közoktatás, amelynek románnyelvűnek kell lennie, nemcsak azért, hogy a tanulóknak könnyebb legyen az ismeretek elsajátítása, hanem azért is, mert a közügyeknek ezután ezen a nyelven kell tárgyalatniok az ország minden egyházi és világi hivatalában. Az oktatás középpontját az anyanyelv, ennek irodalma és az ország története alkotják.

Asachi a román középiskolák szervezésében az akkori németországi középiskolákat vette követendő mintául. A középiskolai tanfolyamot két részre osztotta. Alsó tanfolyamra, amelyet huma-

nioráknak neveztek és felső, vagy kiegészítő tanfolyamra. Az alsó tanfolyam- teljesen egységes és enciklopédikus volt. A felső – a kiegészítő – tanfolyam már némi nyomát viselte magán a felső oktatásra való előkészítés szempontjából a humánus és a reális irányban való bifurkációnak. Ilyen középiskolát csak a nagyobb városokban, összesen hármat állítottak fel: Bukarestben, Krajovába és Jassyban. A tanfolyamok teljessé 1838-ban lettek. Ekkor tartották az első „érettségi”, vagy „baccalaureatusi” vizsgálatot is.

Alig lettek teljessé az újonnan szervezett középiskolák tanfolyamai, mikor az egész középiskolai rendszer ellen a boérság (nagybirtokosok) részéről erős ellenséges áramlat indult meg. Veszedelmes és merész újítást láttak a középoktatás ez új rendszerében, mert azáltal, hogy a tanítás nyelvét a román nyelvet tette, megnyitotta az érvényesülés és a haladás útját a polgárság és a nép fiai előtt is, amelynek aztán fenyegető következménye szerintük csak az lenne, hogy ez új értelmiség tagjai beleszólást követelnének az ország ügyeinek intézésébe is, amely eddig csak a boérok joga és kiváltsága volt. Már 1840-ben két bizottságot szerveztek – egyiket Bukarestben, a másikat Jassyban – azzal a feladattal, hogy tanácskozzanak azokról a módosításokról, amelyekkel meg lehetne alkotni a középiskolázásnak oly rendszerét, amely „az ország érdekeinek, a nemzet szükségleteinek és hajlamainak megfelelő”.

Ez áramlat annyira megerősödött, hogy 1847-ben Bibescu György oláhországi és Sturdza Mihály moldovai fejedelmek kénytelenek voltak a fejedelemségek törvényhozásai elé olyan törvényjavaslatot terjeszteni, amely a középoktatást nemcsak francianyelvűvé tette, hanem francia tanárookra is bízta volna. A meglévő három középiskolát a párizsi Louis le Grand líceum mintájára teljesen francia líceummá akarták átszervezni. Olyan tanintézetekké, amelyeknek kapui csak a nagybirtokosok fiai előtt nyíltak volna meg.

Ennek volt egy nagy akadálya. A Regulament Organic, amely olyan alkotmánytörvény volt, amelynek rendelkezéseit a két főhatalom: Orosz- és Törökország beleegyezése nélkül nem lehetett hatályon kívül helyezni, akként intézkedett, hogy a közoktatás nyelve a két fejedelemségben csakis a román lehet. Ezt az akadályt olymódon igyekeztek megkerülni, hogy a középiskola első két osztályában meghagyták a román tannyelvet, a többi hat osztályban pedig az oktatás nyelve a francia lett volna.

A boérokat ebben az irányban erősen befolyásolták azok a francia tanítók és tanárok, akik ebben az időben nemcsak mint házi-, magántanítók, hanem mint francianyelvű magánnevelő- és tanintézetek tulajdonosai is éltek a két fejedelemség nagyobb városiban. Ezek az új állami középiskolákban anyagi érdekeiket érintő versenytársakat láttak s azért nem szűntek meg állandóan

hangoztatni, hogy a románnyelvű középoktatás a román nyelv és irodalom s a tudományos műveltség fejletlensége következtében lehetetlenné fogja tenni, hogy a boérok fiai megszerezhessék azt a műveltséget, amelyet a francianyelvű középiskolák nyújtanának. Kölcsönös anyagi érdek is közbejátszott. A boérok azt gondolták, hogy az állam költségén fenntartott francianyelvű középiskolák feleslegessé fogják tenni, hogy fiaik mellett külön francia magántanítókat tartsanak, vagy hogy fiaikat nagy költséggel Franciaországban, vagy Francia-Svájcban taníttassák. A francia tanítók és tanárok pedig úgy gondolkoztak, hogy az állam költségén fenntartott iskolákat valóságosan bérbe fogják venni, mint gazdag jövedelmi forrást.

Mielőtt e törvény életbe léphetett volna, a két román fejedelemségben is kitört 1848 nyarán a forradalom.

Az 1848-i romániai forradalomnak hamarosan véget vetettek a török és az orosz megszálló csapatok. Egy pár évig tartó ideiglenes és zavaros állapot következett, amely lehetetlenné tette, hogy az ideiglenes és bizonytalan kormányzat a közoktatásügy kérdéseivel is foglalkozzék. Csak 1851-ben, a török és az orosz megszálló csapatok kivonulása után kezdtek a kormányok a középiskolázás ügyével foglalkozni, visszatérve a Regulament Organic-ban megállapított elvekhez. Az 1848-ban megszünt középiskolákat visszaállították. Ez iskolák azonban alig működtek két évig, kitört a krími háború s ennek következtében az osztrák katonai csapatok megszállták a két román fejedelemséget. Az iskolák átalakultak a megszálló csapatok kaszárnyáivá s a nyilvános középoktatás ismét a magánkezdeményezés és vállalkozás hatáskörébe került.

Az osztrák megszálló csapatok kivonulása után a középoktatás újraszervezése és kiépítése ismét napirendre került. A régi középiskolákat nemcsak újra megnyitották, hanem számukat szaporították is a vidék nagyobb városaiban, sőt Brailában, ebben a nagykereskedelmi dunai kikötővárosban, a mutatkozó szükséglettől ösztönözve, előbb magánkezdeményezésből, később országos gondoskodás tárgyaképpen reáliskolát is állítottak fel.

A kettős: török-orosz és osztrák megszállás nyolc éves időszaka nem múlt el anélkül, hogy a középoktatás fejlesztése érdekében a közvéleményben erős pedagógiai természetű óhajítások, eszmecserék és kezdeményezések ne lépjenek fel. E tekintetben az érdem azoké az erdélyi román tanférfiaké, akik ez időszakban a két román vajdaságban éltek. Az ő irodalmi és társadalmi izgatásainak köszönhető, hogy a közvéleményben egyre erősebb lett az a kívánság, hogy a középiskolák segítségével a román nemzet számára mentől általánosabb, műveltebb és nemzeti érzésben erős értelmiség neveltessek. Moldovában az erdélyi származású Trebonianu Laurian,

továbbá Saulescu György, Oláhországban pedig G. Costaforu ismerletette a német és osztrák középiskolai rendszert, mint követendő és megvalósítandó példát a román vajdaságok számára.

Románia közvéleményét 1856-1861-ig a két fejedelemség egyesítése – az unió – gondolata foglalkoztatta majdnem kizárólagófiím. Ez volt a nemzeti törekvések és a nemzeti politika minden más háttérbe szorító célja. Ennek következtében országosan a középoktatás ügyében sem történhetett semmi mindaddig, amíg 1859-ben a két fejedelemség egymással nem egyesült.

2. Az 1864-i reform és hatása.

Az 1864-i közoktatásügyi törvény által megalkotott román középiskola szerveztének ismertetése. Az alkalmas középiskolai tanárok hiánya. Hogyan igyekeznek segíteni ezen a hiányon? A kétféle középiskolai tanár jellemzése. A középiskolai tanárok képzésére vonatkozó 1879-i törvény. Aurelian miniszter kiselejtező törvénye. E kiselejtezés sikere. Take Jonescu 1892-i nyugdíjtörvénye. A Seoala normala suprioara nevű középiskolai tanárképző intézet felállítása és megszüntetése. E megszüntetés állítólagos okai.

Az egyesülés után egypár évvel, 1864-ben az egész közoktatásügy új alapokon való újraszervezésével együtt a középiskolai kérdés is minden eddiginél komolyabb és eredményesebb alakban került napirendre. A román középiskolának lényegében máig fennálló alapjait az 1864-i közoktatásügyi törvény, az úgynevezett „Lege asupra Instructiunii a Principatelor unité románé” rakta le.

E törvény III. fejezete (93. §) elrendeli, hogy középiskolák a lehető legrövidebb idő alatt a következő városokban szervezendők: Bukarestben 2 líceum és 3 gimnázium, Jasiban és Krajovában 1-1 líceum és 2-2 gimnázium, Botosánban, Buzeuban, Foksánban, Ismailban, Bárladon 1-1 líceum, Ploesten pedig 2 gimnázium. Tehát 9 líceum és 9 gimnázium. Ezenkívül a lehető legrövidebb idő alatt minden megye székhelyén 1-1 gimnázium. A gimnáziumnak 4, a líceumnak 7 osztálya lesz. A gimnázium tananyaga azonos & líceum alsó négy osztályának tananyagával.

A líceumok és a gimnáziumok élén az igazgató áll. Az igazgató joga és kötelessége felügyelni és ellenőrizni úgy a tanulókat, mint a tanárok munkásságát és magaviseletét s odahatni, hogy az iskolai törvények és szabályzatok pontosan végrehajtassanak. Minden középiskola mellett lesz egy középiskolai tanács, amelynek feladata az igazgató munkájának társadalmi úton való támogatása. A tanárokat a miniszter nevezi ki és pedig azon tudományosan képzett férfiak közül, akik megfelelnek az alábbi feltételeknek:

Véglegesen (rendes tanároknak) kinevezhetők azok, akik olyan fokú felső iskoláról mutatnak fel végbizonyítványt, amelyben az egyes tudományszakok legalább oly mértékben adatnak elő, amely egyenlő a középiskolákban előadott tananyag mennyiségével. Ilyen egyének hiányában kinevezhetők helyettes tanári minőségben azok

is, akik irodalmi működésükkel igazolhatják megfelelő tudományos képzettségüket, vagy egy vizsgálóbizottság előtt a középiskola tananyagából sikeres vizsgálatot tesznek. Ha az ily módon vizsgálatot tett egyének száma nagyobb, mint a betöltendő tanszékek száma, akkor a kérdéses tanszékek versenyvizsgálat (concursus) alapján töltendők be.

A középiskolában (liceumokban és gimnáziumokban) a következő tudománysszakok tanítandók: román, latin, hellén, francia, olasz és német nyelvek; aritmetika, algebra, geometria, természetrajz, természettan és vegytan; egyetemes és román történelem, földrajz és kozmográfia, bölcsészet, a nemzetgazdaságtan elemei és alkotmánytan, ének és testgyakorlat.

A középiskolai tanulók két általános vizsgálatot tesznek. Egyet a gimnázium, a liceum négy alsó osztályának és egyet a liceum utolsó osztályának, a hetediknek végeztével. Az általános vagy befejező vizsgálat minden tárgyból egy írásbeli és egy szóbeli vizsgálatból áll. A liceumi tanfolyam végeztével sikeresen letett általános vizsgálatról (baccalaureatus) nyert oklevél tulajdonosát a főiskolai tanfolyamokra való felvételre jogosítja.

Az 1864-i törvény csak kerettörvény volt, amely meglehetősen szabad kezet engedett a közoktatásügyi minisztereknek a középiskolák rendszerének belső -kiépítésében.

A legnagyobb nehézséget a továbbépítés e munkájában a tanárhiány okozta, amelyet az a gyorsaság is fokozott, amellyel a közönség sürgetésének nyomása következtében a liceumok és gimnáziumok számát gyors egymásutánban szaporították. „A középiskolák e mérték nélkül való szaporítása – írta Constantinescu-Rámniceanu «Invătământul nostru secundar 1828-1898» (Spiru Haret ale tale dintre ale tale. 1911. 351-354. 1.) című tanulmányában – nagy bajok forrása lett a tanítás színvonalát és eredményességét tekintve.” „A tanárok alkalmazása, akiknek jóformán semmi megfelelő előképzettségük sem volt, a legtöbbször a véletlenségen fordult meg. Aki elvégezte a liceumi tanfolyamot, minden további képzettség nélkül jelentkezhetett volt tanárai előtt az esetleg üresedésben levő tanszékre vonatkozó képesítő vizsgálat letételére. Ha sikerült e vizsgálaton az általános eredményt mutató közép-arányos legnagyobb számát megszereznie, helyettes tanárrá nevezték ki s egynéhány évi helyettes tanároskodás után végleges tanárrá lett.”

E képesítő vizsgálatokat a következő módon összeállított vizsgálóbizottságok előtt lehetett letenni. Ha a jelölt gimnáziumi, vagy a liceum alsó négy osztályában megüresedett tanszékre pályázott, akkor a bizottság három tagja a legközelebb eső liceum felső osztályainak három tanára volt, három tagját pedig az a municípium küldötte ki, amelyiknek területén volt az illető gimnázium. A bizottság elnöke annak a gimnáziumnak volt az igaz-

ifiitójn, amelynél a betöltésre váró tanszék volt. Ha a líceum három főlnött osztályában volt üres tanszék, akkor a bizottság két tagja két egyetemi tanár volt, hármat az illető municipium küldött ki, vagy pedig a közoktatásügyi miniszter nevezett ki azon magánosok közül, akiknek tudományos képzettségét megfelelőnek tartotta. A bizottság elnöke az illető líceum igazgatója volt.

A „profesor de liceu cu patru clase primare” (líceumi tanár négy elemi osztállyal) a román humoros irodalom és a köztréfálkodás alakjává lett olyformán, mint a régi magyar népszínműben a részeges kántor. El kell azonban ismerni, hogy a közoktatásügyi miniszterek ezt a visszasságot a legkomolyabban igyekeztek megszüntetni. Azon ifjak közül, kik a líceumot jó sikerrel végezték, minden esztendőben többet küldöttek ösztöndíjjal a francia, belga és a svájci francia egyetemekre, akik ott szakmájukból megszerezték a licenciátust.

Így alakult meg a múlt század hatvanas és a hetvenes évek első felében a romániai középiskolák tanári karának tudományos képzettségüket tekintve, két egymással ellentétes eleme. E kétféle tanárság egymáshoz és az iskolához való viszonyát G. Oprescu „Doua epoce” (két korszak) című tanulmányában (Spiru Haret aie tale dintre ale tale. 1911. 365-374. 1.) a következőképpen jellemzi: „Egyik (a külföldön végzetek) abban a meggyőződésben volt, hogy helyök az egyetemen volna és nem a líceumokban. Amiatt való elkeseredésökben, hogy nem juthattak az egyetemre, tanítványaikon bosszulták meg magokat, oly előadásokat tartván, mintha tanítványaik egyetemi hallgatók lennének. Mentől tátottabb szájjal hallgatták első padban ülő tanítványaik lehető legelvontabb fejtegetéseiket, annál inkább meg voltak velök elégedve. A második kategóriát az apatikus tanárok és a rutin emberei alkották, akiknek egy füzetök volt, mikor tanárokká lettek, amelynek tartalmát diktálták le előadásaikon mindaddig, míg harminc évi szolgálat után nyugdíjba nem mentek. Egyetlen különbség a harminc év előtti s a harmincadik évbéli füzet között egyes szavak helyesírásában volt csupán.”

A középiskolai tanárok alkalmazásának e módja másfél évtizedig tartott. 1879-ben Cantili közoktatásügyi miniszter a középiskolai tanárok képesítésére vonatkozóan olyan törvényt fogadtatott el a törvényhozással, amely kimondotta, hogy e törvény életbe léptetése után középiskolai tanárokkul csak olyan egyének alkalmazhatók, akik az egyetem bölcsészet-nyelvtörténeti vagy mennyiségtan-természettudományi karán a licenciátusi vizsgálatot sikeresen letették s azonkívül az illető tanszék elnyeréséért hirdetett versenyvizsgálaton (concurus) a legjobb érdemjegyet kapták.

Az elmúlt 15 év alatt egyre növekedett azon fiatalemberek száma, akik valamelyik romániai vagy külföldi egyetemen a licenciátusi vizsgálatot letették, de még sem lehetett őket közép-

iskolai tanárokat alkalmazni, mert a tanszékek legtöbbször olyan tanárok ültek, akik egyetemi tanulmányokat nem végeztek. Hogy ezeknek legalább gyenge képzettségű idősebbjeitől a középiskolákat megszabadíthassák, 1883-ban Aurelian közoktatásügyi miniszter a törvényhozással olyan törvényt fogadtatott el, amely a minisztert felhatalmazta, hogy egy 5 tanárból álló bizottság véleménye alapján minden 25. szolgálati évét betöltött középiskolai tanárt nyugdíjazhasson.

Ez a nyugdíjazási rendszer körülbelül 9 évig, 1892 májusáig tartott, mikor Take Jonescu közoktatásügyi miniszter törvénye megszüntette, kimondván, hogy a középiskolai tanár élete 65. vagy tanári szolgálatának betöltött 30. éve előtt hivatalból nem nyugdíjazható. E 9 éves időszak elég volt, hogy a középiskolai tanárság oda nem való része kiselejteztessék és a „profesor de liceu cu patru clase primare” alakja végleg kihaljon.

A fennebb előadottakból kitűnik, hogy a román közoktatásügyi kormány a középoktatásnak az 1864-i törvény hiányossága által okozott bajait a tanárok tudományos képzettségének fokozása útján igyekezett kiküszöbölni, abból az ismeretes elvből kiindulva, hogy az iskola minősége tulajdonképpen a tanáron fordul meg. Ebben az irányban a múlt század nyolcvanas éveinek elején Sturdza Demeter közoktatásügyi miniszter egy igen nevezetes lépéssel ment tovább, felállítván Bukarestben a párizsi „École normale supérieure” mintájára a „Scoală normală superioară”-t, amely egészben véve hasonlatos volt a mi „Eötvös-kollégium”-unkhoz. Ez a „Scoală normală superioară” körülbelül másfél évtizedig, 1898-ig a Spiru Haret-féle közoktatásügyi törvény életbeléptetéséig állott fenn.

A megszüntetés oka és ürügye az az ellene felhozott vád volt, hogy a tanárképzés pedagógiai követelményeit mellőzve, inkább írókat és tudósokat nevelt, mint középiskolai tanárokat képezett. E vád nem is volt egészen alaptalan. Legalább is volt annyi igazság benne, mint a párizsi mintaképe ellen felhozott hasonló vádban. „Mintegy húsz év óta – írta e híres francia intézet volt tanítványa, a kitűnő irodalmi kritikus, Sarcey «Souvenirs personnelles» című könyvében – az ulmi-utcai «École normale» oly nagyszámú hírlapírókat bocsátott világra, hogy a közönségben az az egyébként nevetséges hit keletkezett, hogy az École-t görög-latin tanárok képzésének cégére alatt a kormány csak azért tartja fenn, hogy onnan a napisajtó számára embereket újoncozzon. Az «École»-t bizonyos tekintetben a korunkbeli hírlapírás szemináriumának tartják.” – Saját iskolatársairól pedig azt mondja: „A legtöbbször sikerült tisztességes nevet szerezni és pedig sok helyen: a hírlapírás, a közigazgatás, az ipar, – sőt még a pedagógia terén is.”

A bukaresti „Scoală normală superioară” tagjai is, követve párizsi kollégáikat, igyekeztek igen tisztességes nevet szerezni

magoknak a főiskolai oktatás, a tudomány, a hírlapírás és a politikai élet terén is. Többen miniszterekké, diplomatákká stb. lettek, ópium ügy, mint napjainkban a párizsi „École normale supérieure” volt növendékei, – sőt egynehányan a pedagógia terén is kitűntek, mint ahogy ez megtörténik napjainkban francia kollégáikkal is.

3. Az 1898-i Spiru Haret-féle középiskolai reform előzményei.

A közoktatás sikertelensége az 1864-i törvény részletekben való javításának ellenére is egyre nyilvánvalóbb lesz. Sturdza közoktatásügyi -miniszter megbízza Spiru Haret bukaresti egyetemi tanárt e sikertelenség okainak kikutatásával. Spiru Haret 1884-i jelentése és a hatása, amelyet tartalma keltett a román tanügyi és politikai körökben. Sturdza 1885-i törvényjavaslatában értékesíti Spiru Haret eredményeit. Spiru Haret működésének ismertetése. Sturdza javaslata politikai okokból megbukik. Take Jonescu és Póni miniszterek 1892-i és 1896-i részleges törvényeikben érvényesítik Spiru Haret némely megállapítását. Spiru Haret 1897-ben Sturdza kabinetjében közoktatásügyi miniszter lesz. Javaslatai törvényé lesznek. Tudományos egyéniségének jellemzése.

A középiskolai tanári kar tudományos színvonala emelésének érdekében tett e különféle intézkedések ellenére is a középiskolai tanulók tanulmányi eredménye messze alatta maradt a jogosan megkövetelhető színvonalnak. Különösen az egyetemek tanárai panaszkodtak az egyetemi tanulók gyenge előképzettsége és szellemi éretlensége miatt, annak ellenére is, hogy ők voltak kizárólagos elbírálói a baccalaureatusi vizsgálaton a középiskolát végzett ifjak szellemi érettségének és tudományos előképzettségének.

Lassankint általánossá lett az a meggyőződés, hogy a hiba a középoktatás rendszerében van. A középiskola tananyaga nem helyes pedagógiai elvek alapján összeállított szerves egész, hanem egymással kevés összefüggésben álló ismeretanyag-halmaz, amelyet a középiskola hétéves folyama alatt már csak időhiány miatt sem lehet módszeresen akként feldolgozni, hogy az a tanuló elméjében rendszeres és szerves tudássá lehessen. A tanulók emlékezőtehetőségét túlterhelő ismeretanyag-halmaz csupán, amelyet a tanár a legnagyobb didaktikai ügyességgel sem tud feldolgozni akként, hogy mindaz, ami ez anyagban értékes és művelő hatású, a tanuló elméjében hússá és vérré váljon. Nem segít más, mint az elavult középoktatási rendszert beható és gyökeres reform tárgyává tenni.

Az általánosan ismert és megállapított eredménytelenség a közoktatás többi ágazataiban is az egész közoktatás egységes reformját sürgős kielégítésre váró szükségletté tette. Sturdza Demeter közoktatásügyi miniszter – maga is tudós ember – úgy gondolkodott, hogy a helyes és célszerű reformnak elengedhetetlen előzetes feltétele: megismerni és lehető biztossággal megállapítani, hogy miben és miből állanak azok a hibák, bajok és visszasságok,

amelyek az oly hangosan felpanaszolt eredménytelenséget okozták a román közoktatás összes ágazataiban? E szükséges előtanulmány elvégzésével Spiru Haretet, a bukaresti egyetem elméleti mechanika tanárát bízta meg, aki tanulmányainak eredményét egy részletes jelentésben összefoglalva terjesztette megbízója elé. E jelentés 1884-ben nyomtatásban is megjelent.

Miután benne az egész román közoktatásügy összes bajai és fogyatékoságai egységes képben voltak összefoglalva, még azokban is mély megdöbbenést keltett, akik már előbb is tisztában voltak azzal, hogy az 1864-i iskolai törvény nemcsak elavult, hanem egyáltalán meg sem termett még felerészben sem azokat a gyümölcsöket, amelyeket húsz év előtt megalkotói vártak tőle. Megjelenése után nemcsak a tanügyi, hanem a napisajtóban is heves, sőt szenvedélyes vitatkozás keletkezett. Sokan voltak, kik a jelentés íróját megokolatlan pesszimizmussal vádolták, sőt a nagytekintélyű román nyelvész és történész, Hajdeu, egyenesen azt állította, hogy Spiru Haret e jelentésével a román közoktatást a magyarok gúnykacajának tárgyává tette.

A többség azonban, ha nem is mindenben, de általában és egészben igazat adott Spiru Haret megállapításainak. A legfőbb tudományos fórum, az Akadémia, nagy jutalommal tüntette ki. Sturdza közoktatásügyi miniszter pedig e jelentés megállapításainak és következtetéseinek a legteljesebb figyelembevételével szerkesztette meg az egész román közoktatásügyet felölelő törvényjavaslatát. A politikai viszonyok lehetetlenné tették, hogy Sturdza javaslata törvénnyé lehessen, de az egész közoktatásnak s annak keretében a középoktatásnak reformja is a következő évtizedben állandóan napirenden maradt.

Sturdza törvényjavaslatának bukása után 12 évvel maga Sturdza lett a miniszterelnök, ki a közoktatásügyi tárca elfogadására egykori munkatársát, Spiru Haretet kérte fel. A sors úgy akarta, hogy Spiru Haret maga terjeszthesse törvényjavaslat alakjában a román parlament elé azt a közoktatásügyi reformot, amelynek nemcsak irányelveit rakta le, hanem részleteit is megfogalmazta 1884-ben megjelent kritikai tanulmányában. Így kapcsolódott Spiru Haret egyéniségéhez Románia jelenlegi közoktatásügyi rendszerének megalkotása, amely őt kétségtelenül Románia legnagyobb és legérdemesebb közoktatásügyi miniszterévé tette.

Az a nagyjelentőségű és minden elismerésre méltó szerep, amelyet Spiru Haret Románia oktatásügyi történetében játszott, megköveteli, hogy egypár szóval egyéniségét is megismertessük.

Spiru Haret 1851-ben született Jasiban. Iskoláit ugyanott kezdte, de Bukarestben végezte úgy a középiskolát, mint az egyetem mennyiségtan-természettudományi karát. Azután Párizsba ment, hol 1878 január 3-án tett a matematikából doktorátust. „Sur

l'invariabilité des grands axes des orbites planetaires" című doktori értekezéséről a „Bulletin des sciences Mathématique”ben (18z8. 215) igen elismerő bírálat jelent meg. Ő volt az első román, aki Párizsban a matematikai tudományokból doktorátust tett.

Visszatérve hazájába, a bukaresti egyetemen az elméleti mechanika rendkívüli tanárává lett. 1883-ban a középiskolák iofelügyelőjévé nevezték ki. Ebben a minőségében bízta meg Sturdza Demeter közoktatásügyi miniszter az ország közoktatásügyi állapotainak tanulmányozásával. Amint már említettük, e tanulmányainak eredményeit összefoglaló jelentése őt egyszerre a román közoktatásügyi mozgalmaknak középpontjába állította. 1885-ben Sturdza mint államtitkárt (secretar generál) vette maga mellé, hogy segítségére legyen tervbevett közoktatásügyi reformjának megvalósításában.

Sturdza törvényjavaslata 1886-ban megbukott s vele együtt szűnt meg Spiru Haret aktív szerepe is egyelőre a tanügyi közgazgatásban. Azok az eszmék és törekvések azonban amelyek 1884-i jelentésének alapján Sturdza 1886-i törvényjavaslatában kifejezősre találtak, nemcsak tovább éltek, hanem azon részleges törvényekben is, amelyekben Take Jonescu 1893-ban és Poni Feter közoktatásügyi miniszterek 1896-ban kísérletet tettek a közoktatásügy egyes ágazatainak megreformálására. Sőt 1896-ban Poni oldalan mint secretar generál (államtitkár) újra vissza is tért a közoktatásügyi közigazgatás terére. 1897-ben Sturdza miniszterelnök, mint egykori munkatársának, neki ajánlotta fel a közoktatásügyi tárcát, amelyet ő készséggel fogadott el, hogy megvalósíthassa azokat az eszméket, amelyek 1886-ban, bár igazak és helyesek voltak de még nem voltak megérlelődve a vitatkozás es az eszme-cserék útján annyira, mint 12 évvel később, mikor azoknak megvalósítása már valóságos közszükségletté lett.

Spiru Haretnek, mint közoktatásügyi reformernek, egyéniségét csak akkor tudjuk helyesen értékelni, ha tisztában vagyunk vele mint tudóssal is. Tudományszaka a matematika volt, ae francia nagy mestereinek példáját követve, a matematika mellett a bölcsészettel is behatóbban foglalkozott és pedig annak a társadalom jelenségeire való alkalmazásában. Ezirányú munkásságának eredményét „La mécanique sociale” című könyveben tojlalta össze, amely Párizsban a „Bibliothèque de Philosophie fcientmque egyik kötete gyanánt jelent meg. E műve nem rendszeres szociológia, hanem a szociológiai módszereknek az exakt tudományok szempontjából való kritikai vizsgálata. Beszédei, jelentései s törvényjavaslatainak indokolásai egyaránt bizonyítékai annak, hogy a közoktatásügyet a nemzeti élethez és a társadalomhoz vaio vonatkozásaiban nemcsak mint politikus és államférfiú fogta tel, hanem mint olyan pedagógus is, aki korának bölcsészeti és társadalomtudományi eszmeáramlatait teljesen és behatóan ismeri.

4. Spiru Haret 1898.-évi reformja.

Spiru haret középiskolai reformjának főbb elvei és újításai. Spiru Haretnek és pedagógiai munkatársának, Dumitrescu-Jany-nak miféle bölcsészeti és pedagógiai indítékok adtak ösztönzést új középiskolájuk megalkotásához. A múlt század végén a pedagógusok igen tekintélyes része állást foglalt a középiskolai klaszikus oktatásnak túltengése ellen. Ez Állásfoglalás lélektani és gyakorlati indítékai. Alfréd Binet lélektani fejtegetéseinek és a II. Vilmos német császár által hangoztatott nemzeti nevelés követelményeinek hatása e reformra. A trifurkációs középiskola ismertetése. Az érettség vizsgálat, mint a barcalaureautsi vizsgálat hibáinak kiküszöbölése.

De miben áll Spiru Haret középiskolai reformjának lényege?

a) A középiskola évfolyamainak számát hétről nyolcra emelte azért, hogy a feldolgozandó anyagot oly módon oszthassa el, hogy az lehetetlenné tegye egyfelől a tanulók túlterhelését, másfelől pedig legyen elég idő és alkalom annak olyan feldolgozására, hogy a tanuló elméjében hússá és vérré válva, valóságos eleven erő gyanánt ható szellemi energiává alakuljon át.

b) A középiskola alsó és felső tagozatát megtartotta oly módon, hogy az alsó tagozat egységes és kötelező legyen minden középiskolai tanulóra. Az alsó négy osztály tananyaga befejezett egész, amelynek módszeres feldolgozása képessé teszi a tanulót, hogy az általa választandó gyakorlati életpályákra a szükséges általános műveltség kellő mennyiségének birtokában léphessen. A tananyag középpontját a román nyelv és irodalom, történelem, alkotmánytan s hazai földrajz, az úgynevezett nemzeti tárgyak alkotják Herbart didaktikájának szellemében. A tanterv e herbartianizmusá különben Dumitrescu-Jassy-nak volt köszönhető, ki a bukaresti egyetemen a pedagógia tanára volt s akit államtitkárnak (secretar generál) vett maga mellé.

c) A középiskola négy felső osztálya nemcsak hogy nem volt egységes, hanem hármastagozatra: klasszikus, modern irodalmi és reáلتagozatra oszlott. Az elsőben a latin és a görög nyelv volt az uralkodó tananyag. Az első heti 28 órában, a második heti 19 órában. A másodikban a modern nyelvek alkották a tanulmány középpontját, de a latinak is meg volt a kellő óraszám (hetenkint 28). A francia nyelv mindenkire kötelező volt; a német, az angol és az olasz alternatívák voltak kötelezőek. A harmadik tagozatban a matematika, a fizika és a vegytan alkották a tanulmányi középpontot. Az egyes középiskolák a mutatkozó szükséglethez képest a közoktatásiügyi miniszter jóváhagyásával magok döntöttek el, hogy fenntartsák-e mind a három tagozatot, vagy csak kettőt? A modern és reális tagozattal bíró középiskolák száma túlnyomó többségben volt. Klasszikus tagozata alig volt az országban háromnak.

Spiru Haret és pedagógiai munkatársa, Dumitrescu-Jassy, mikor a középiskola felső tagozatának e hármastagoltságát törvénybe iktatták, annak a pedagógiai áramlatnak hatása alatt cselekedtek, amely Nyugaton, Német- és Franciaországban egyre

hangosabban követelte, hogy a középoktatásban a klasszikus tanulmányuk eddigi egyeduralma megszűnjék és a természettudományok a modern kor követelményeinek megfelelően bővebb figyelemben részesítsenek. E követelés megokolására két érvelést volt szokásos hangoztatni a múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveiben nemcsak Német- és Franciaországban, hanem nálunk is.

Egyik lélektani volt, amely támaszkodva a lélektani kutatásokra, a tehetségek különbözőségére hivatkozott és azt állította, hogy nem lehet a különböző szellemű, struktúrájú és hajlamú serdülő ifjúságot a felső osztályokban az eddigi klasszikus középiskola prokrusteszi ágyába szorítani. Ezeknek a legmeggyőzőbb érveket Alfréd Binet kutatásai szolgáltatták. „Les idées modernes sur les enfants” című műve, amelyben e kérdést sok meggyőző erővel és megkapó szellemességgel tárgyalta, kedves olvasmánya és sugalmazója volt mindazoknak, akik ez időszakban a középiskolák reformjával foglalkoztak nálunk is, de még inkább Romániában.

A másik érvelés inkább gyakorlati szempontokra hivatkozott. E szempontokat a szellemes francia irodalmi kritikus, Jules Lemaitre megkapó elmeéllel fejtegette „Opinions a repandre” című tanulmányában, amely éppen akkor jelent meg (1898), mikor Spiru Haret törvényjavaslata a román parlament előtt feküdt.

Ezeket az érveket nem olyan finom irodalmi szellemmel, de a politikusok és a közvélemény előtt sokkal hatásosabban és döntőbb súllyal fejtette ki nyolc évvel előbb II. Vilmos német császár abban a beszédében, amelyet 1890 október 17-én az úgynevezett „Professoren Konferenz” megnyitó ülésén tartott.

– Új korszakban, az átmenet és a haladás korszakában élünk. Házamnak állandó kiváltsága volt, vagyis, amint mondani akarom, őseim mindig tanújelét adták, hogy megérezték az idők ütőerének verését és előre látták azt, ami meg fog történni. Így maradtak meg ők mindig a haladó mozgalom élén azzal az elhatározással, hogy azt új célok és irányok felé vezessék. Azt hiszem, eltaláltam én *m*, hogy merrefelé törekszik és halad e századvégi mozgalom. El vagyok határozva, hogy amiként élére állottam a szociális mozgalmaknak, új utakat fognak nyitni az ifjúság nevelésében is. Ezeket az utakat azonnal meg kell nyitni, ha azt nem akarjuk, hogy húsz év múlva rákényszerítsenek erre.

A hatalmas Imperator-Rex fejtegetéseit az akkori német középiskola ellen egy súlyos váddal fejezte be:

– A középoktatásnak hiányzik nemzeti alapja. Ezért a középiskolai tantervben első helyre kell tenni a német nyelvet. Nekünk német nemzeti ifjúságot kell nevelnünk, nem pedig görög és római ifjakat.

A nemzeti imperializmus hangja csendült meg a német császár e szavaiban és fogta meg elemi erővel a lelkeket nemcsak Németországban, hanem mindenütt, ahova elhatottak e kultúrpolitikai mozgalom hullámverései. Így Romániába is. Ott is román

nemzeti ifjúságot akart nevelni mindenki és nem görög vagy római ifjakat s azért fogadta a klasszikus tanulmányok egynehány barátját leszámítva, örömmel az egész román közvélemény Spiru Haret trifurkációs középiskoláját.

d) Az osztályvizsgálatokat eltörölték. Az egész középiskolai tanfolyam alatt csak két, úgynevezett általános vizsgálat volt: a negyedik és a nyolcadik osztály befejezése után. Az első valószínűleg kiváló vizsgálat volt azzal a céllal, hogy a polgári életben szükséges általános műveltség megszerzése után csak azok léphessenek fel a középiskola felső tagozatába, akik tanújelét adták, hogy alkalmasak lesznek a főiskolai tanulmányokra. A trifurkácionális rendszer következtében a középiskola felső tagozata átalakult a főiskolai tanulmányokra való előkészítő intézménnyé, amely körülmény megváltoztatta magának a középiskolai tanításnak is jellegét.

e) A nyolcadik osztály elvégzése után az eddigi baccalaureatusi vizsgálatot a mi érettségi vizsgálatunknak megfelelő befejező vizsgálat váltotta fel, amelyet az illető tanári testület előtt kellett letenni, a közoktatásügyi miniszter által kiküldött miniszteri biztosok vezetése és ellenőrzése mellett. Ez az intézkedés hivatva volt megszüntetni minden olyan panaszt, amelyet az eddig érvényben volt baccalaureatusi vizsgálatok ellen felhoztak s amelyek általában a következők voltak:

A baccalaureatusi vizsgálat nem alkalmas arra, hogy a tanuló szellemi érettségét s ennek alapján a főiskolai tanulmányokra alkalmas voltát kellőképpen és igazságosan megállapíthassa. Az a körülmény, hogy az egyetemen olyan tanárok előtt foly le, akik igen tudós férfiak, de nem pedagógusok s akik a jelöltet nem ismerik, valószínűleg szerencsejátékká teszi e vizsgálatokat. Minden attól függ, hogy a jelölt mennyi enciklopédikus ismeretanyaggal és jó szerencsével rendelkezik. Miután az ország összes baccalaureatus jelöltjei a két egyetemen vizsgáznak, e vizsgálat teljesen lélek nélkül való mechanikus eljárás lesz minden pedagógiai érték nélkül s ennél fogva, mint évtizedek szomorú tapasztalatai is igazolják, semmi biztosítékot sem nyújt arra vonatkozóan, hogy a rajta szerencsésen keresztül esett ifjú valóban alkalmas a főiskolai tanulmányokra.

5. Spiru Haret reformja és a tanárok.

A középiskolai tanárok képzésének előfeltételei. A jelöltek gyakorlati pedagógiai képzettsége előfeltétele a tanári képzésnek. A képező vizsgálat menetének ismertetése. A tanári állás függetlenségének biztosítékai. A fegyelmi bíróság szervezete és a büntetési fokozatok. A középiskolai tanárok anyagi ellátása. A tanárok tudományos továbbképzése. Tanterv, módszeres utasítás és rendtartási Szabályzatok készítése. A romániai középiskolák száma a háborút megelőző időszakban.

Spiru Haret 1898-i törvénye részletes intézkedéseket tartalmaz a középiskolai tanárok képzését, alkalmazását és szolgálati viszonyait illetően is.

A 23. §. meghatározza, hogy csak az a román állampolgár lehet középiskolai tanár, aki az egyetem bölcsészet-történettudományi, vagy a mennyiségtan-természettudományi karát elvégezte és letette a licenciatusi, vagy a doktori vizsgálatot s azonkívül igazolni is tudja, hogy az egyetemen szaktárgyain kívül nemcsak hallgatta az elméleti pedagógiai előadásokat, hanem tagja is volt az egyetemen szervezett pedagógiai szemináriumnak s annak gyakorlati munkásságában is sikeresen vett részt és mindez előtanulmányok alapján sikeresen letette a tanári képesítő vizsgálatot is.

Az 1864-i és az utána következő novelláris törvények a középiskolai tanároktól csak kellő fokú szakképzettséget követeltek, kevés figyelmet és súlyt helyezve az elméleti és gyakorlati pedagógiai készülségre. Spuru Haret törvénye a szakismeretek mellett kellő elméleti és gyakorlati pedagógiai ismereteket is követelt a leendő középiskolai tanártól. Hogy ez ismereteket megszerzhessék, szervezte a két egyetem mellett a pedagógia tanárainak és kiváló gyakorlati pedagógusok vezetése mellett a pedagógiai szemináriumokat, amelyek gyakorló-iskolákkal is kapcsolatosak voltak. E pedagógiai szemináriumoknak nemcsak látogatása, hanem azok gyakorlati munkásságában való aktív részvétel is kötelező volt két éven át.

Csak ez előtanulmányok elvégzése után állott a jelöltnek jogában a tanári képesítő vizsgálatra jelentkezni azon tanári vizsgálóbizottság előtt, amelyet az egyetem tanárai közül négy évre a köz-, oktatásügyi miniszter nevezett ki. A jelölt két, legfeljebb három tárgyból tartozott vizsgálatot tenni, amelyek közül egyik főtárgy volt. A vizsgálat két részből állott: elméleti és gyakorlati részből. Az előbbi írásbeli és szóbeli vizsgálatból állott, az utóbbi, a gyakorlati pedig három gyakorlati leckéből, amelyet a jelölt középiskolai lecke alakjában tartozott kidolgozni és előadni. Ha a jelölt vizsgálati érdemjegyeinek középátlaga legalább 7-50 volt, akkor elnyerte a szükséges képesítést. A képesített jelölteket a közoktatásügyi minisztérium a képesített tanárjelöltek lajstromába iktatta abban a sorrendben, amelyet nekik a képesítettségük fokát jelző középátlagos szám nagysága biztosított.

A képesítő oklevéllel rendelkező tanárjelölteket a miniszter először csak ideiglenes (helyettes) tanári minőségben nevezte ki, amely minőségben 3 évig szolgált. Ha e három év alatt nem volt ellene semmi kifogás, akkor királyi dekrétummal végleges rendes tanárrá neveztetett ki. Állása végleges volt. Fegyelmi ítélet nélkül nem lehetett sem áthelyezni, sem elbocsátani. Harminc évi szolgálat után a miniszter a középiskolai főfelügyelők tanácsának javaslatára az országos közoktatási tanács igenlő véleménye alapján hivatalból nyugdíjazhatja. Betegség esetén csak akkor nyugdíjazható, ha egy bizottság, amelynek két egyetemi orvostanár is tagja, kimondja, hogy betegsége tényleg olyan természetű, amely a tanári szolgálatra valóban alkalmatlanná teszi.

A véglegesen kinevezett középiskolai tanár kötelességszegés, vagy mulasztás esetén a következő fegyelmi büntetésnek van alávetve: I. megintés; II. 1. fokú pénzbüntetés (1-15 nupi fizetési összeg erejéig); III. 2. fokú pénzbüntetés (egyhavi fizetési összeg erejéig); IV. felfüggesztés 2-6 hónapra; V. áthelyezés; VI. felfüggesztés legtovább 2 évre; VII. végleges elbocsátás. – Az I. és II. fokú büntetést adhatja a főfelügyelő, vagy a miniszter; III. fokút a miniszter, de csak az országos közoktatási tanács javaslata alapján; a IV., V., VI. és VII. fokút a miniszter, de csak a fegyelmi bíróság ítélete alapján. A VII. fokú – a szolgálatból való elbocsátás - királyi dekrétummal történik.

A fegyelmi bizottság a következő tagokból alakul meg: 2 tagot királyi dekrétum nevez ki, 2 tagot az egyetemek küldenek ki, 1 tagot a miniszter nevez ki. A vádlottnak joga van ügyének védelmével a tanári testület valamelyik tagját megbízni. Az ítéletet kimondó bíróságnak 3 tagból kell állania. A bíróság által kimondott ítéletek ellen csak a VII. fokú büntetés esetén van helye. Ez esetben az egész öttagú bíróság feladata a végleges döntés.

E vázlatos ismertetésből is kitűnik, hogy a romániai középiskolai tanár elmozdíthatatlanságát és függetlenségét Spuru Haret törvénye oly fokban biztosította legalább is, mint nálunk a vonatkozó törvény a bírói függetlenséget.

E törvény bőkezűen gondoskodott a középiskolai tanárok anyagi ellátásáról is. A kezdő rendes tanár fizetése a köteles heti 12 órás minimum mellett havi 360 lei, ami megfelel ugyanannyi magyar koronának. Ha 16 órát adott hetenkint, akkor 480 lei volt; 20 óra mellett 600 lei és a maximális 24 órával 720 lei. Igaz ugyan, hogy két évvel később azon gazdasági és pénzügyi krízis következtében, amely e két év rossz termése folytán előállott, e fizetések bizonyos mértékű csökkenést szenvedtek, de ennek ellenére is a romániai középiskolai tanár sokkal jobban volt fizetve, mint magyar, osztrák, vagy akár francia kartársa is.

Spiru Haret, ami a középiskolai tanárok tudományos és pedagógiai képzettségét illeti, nem tartotta elégségesnek a tudományos és pedagógiai ismereteknek azt a mennyiségét, amelyet a tanárjelölt képesítő vizsgálata előtt az egyetemen megszerzett. Az egyetemi vizsgálatokat jobb sikerrel kiállott ifjak közül évenként magasabb tudományos kiképzés végett többet küldött a nyugateurópai egyetemekre. Ezenkívül nem volt fukar abban sem, hogy mentől több működő középiskolai tanárt küldjön külföldre tanulmányi célból.

A tanárok megfelelő tudományos és pedagógiai képzettségén kívül a középiskolai oktatás színvonala emelésének nélkülözhetetlen feltétele, hogy a tanterv, tananyagbeosztás és a didaktikai eljárás is teljesen megfelelő legyen a pedagógiai követelményeknek. Spuru Haret erről is gondoskodott. A középiskolák tantervét az

új törvény követelményeinek megfelelően teljesen átalakította. Módszeres utasításokat dolgoztatott ki a tananyag beosztását és feldolgozását illetően és hogy ez utasítások ne maradjanak írott malaszt, meghonosította a kerületi tanári módszeres tanácskozákokat, amelyeket az illetékes főfelügyelők – generál inspektorok vezetése mellett tartottak. A generál inspektor abban különbözik a mi főigazgatóinktól, hogy inkább tudományos és pedagógiai felügyelő, mint közigazgatási tisztviselő.

Spiru Haret gondoskodott arról is, hogy a középiskolák el legyenek látva célszerű épületekkel és megfelelő tanszerekkel is. Különösen üdvös volt a változás a természettudományok oktatásában, amelyben a kísérlet és a laboratóriumi munkáság volt a fontosabb rész úgy a tanár, mint a tanuló részéről azért, hogy a tanulók megfigyelőképessége kellő módon fejlesztessek.

1911-ben, mikor Románia tanársága Spiru Haret születésének 60. évfordulóját megünnepelte, 40 középiskola működött és pedig 20 líceum (8 osztállyal) és 20 gimnázium (4 osztállyal). 1916-ban, Románia háborúba lépésének évében, a líceumok száma 23 volt. Ugyancsak 23 volt a gimnáziumok száma is. E háború Románia-ban is mindent megváltoztatott, mindent átalakított és így a középoktatást is.

Mielőtt a romániai középoktatás e nagy átalakulását ismertetném, szükségesnek tartom azt is előadni, hogy Spiru Haret minő intézkedéseket tett a magániskolák ügyének rendezését illetően is? Ezeknek ismerete nélkül lehetetlen megérteni a román kormányoknak egynéhány olyan intézkedését, amelyek szoros kapcsolatban vannak a kisebbségi iskolák helyzetével.

6. A magánoktatás megrendszabályozása.

A magániskolák jelentősége és szerepe a romániai közművelődésben. Kétféle magániskola: román honpolgárok fiainak számára fenntartott magán nevelő intézetek és az idegen állampolgárok iskolái. Ez iskolák rövid jellemzése és ismertetése. Vádak ez iskolák ellen. Spiru Haret 1894-ben magánoktatási törvényjavaslatot terjeszt a parlament elé. E javaslat megbukik. A magániskolák ellenőrzésére vonatkozó 1896-i szabályzat ismertetése. A magániskolák ellenőrzésének szerve. Kétféle magániskola: egyik elfogadja az állami tantervet, a másik nem. A kettő között való különbség. A magániskolái Szabályzat alkalmazása a kisebbségi iskolákra.

„A magániskolák egészen a legutóbbi időkig majdnem korlátlan szabadságot élveztek nálunk”, írta Jon S. Floru bukaresti középiskolai tanár „Invatământului particular secundar” (A magán középoktatás) című tanulmányában (Spiru Haret ale tale, dintre ale tale 544. 1.). „Művelődés után való vágyunkban jótétemény gyanánt üdvözlöttük bármilyen iskola megnyitását, különösen az olyanokét, amelyekben meg lehetett tanulni valamely idegen nyelvet, mivel a nyugati nyelvek ismeretét úgy tekintettük, mint nélkülözhetetlen feltételét kultúránk felvirágzásának. Magániskolákban tanultak azok a nagy embereink, akik lerakták államunk és kultú-

ránk alapjait. Ez iskolákban neveltettek e nemzedék asszonyai is, mert e magániskolák voltak azok, amelyek a nyilvános iskolák előtt nagyban hozzájárultak a román nők műveltségének kifejlesztéséhez.”

E magániskoláknak két fajtáját lehetett s lehet ma is Romániában megkülönböztetni. Egyik, a régebbi időkből nálunk is általánosan ismert magán nevelőintézetek voltak a vagyonosabb és előkelőbb társadalmi rétegek számára. E magán nevelő- és tanintézetek még az 1864-i törvény után sem sokat törődtek az állami iskolák tantervével, különösen a magán nőnevelő- és tanintézetek. A kitűzött tancél ez intézetekben az idegen nyelvek, főleg pedig a francia nyelv mentől tökéletesebb elsajátítása volt. A fiúk, akik e nevelőintézetekben tanultak, hogy a közhivatalok viseléséhez megkívánt képesítést megszerezzék, valamelyik állami középiskolában vizsgálatot tettek, ami egyáltalán nem volt valami nehéz dolog, tekintettel arra, hogy vagyonos szülők gyermekei voltak és rendszerint valamelyik olyan nyilvános iskolában vizsgáztak, amelynek tanárai az illető magániskolában is tanítottak.

Második kategóriájához e tanintézetnek azok az iskolák tartoztak, amelyeket a Romániában élő idegenek a magok gyermekeinek számára alapítottak. Ez iskolákat ez idegenek egyházközségei tartották fenn és pedig a magok tannyelvével. Miután idegenek voltak az iskolafenntartók és gyermekeik is azok fognak maradni, egyáltalán nem alkalmazkodtak az állami tantervhez. A magok hazájának iskolai rendszerét követték mindenben s tanítóiktól is körülbelül a hazájokbeli kvalifikációt követelték meg s nem a román államit. Ez iskolák között igen nagy hírnévre tettek szert azok a római katolikus nőnevelőintézetek, amelyeket az Angol kisasszonyok és a Notredame de Sión nevű apáca szerzetesrendek tartottak fenn Bukarestben és a román királyság nagyobb városaiban.

Miután ez intézetek nemcsak olcsóbbak voltak, hanem komolyabb és tartalmasabb oktatásban részesítették a növendékeket s az erkölcsi nevelés szempontjából is több biztosítékot nyújtottak, mint az első kategóriába tartozó magánintézetek, azért a román előkelő társadalom leányai nagy számmal látogatták ez apácák által vezetett tanintézeteket. Ez intézetek volt növendékei közül később egynéhányan, igaz csak szórványosan, át is tértek a római katolikus vallásra. Ez áttérésekben megállapíthatólag kevesebb része volt annak a nevelésnek, amelyben az áttérők részesültek, mint annak a körülménynek, hogy franciaországi, főleg párizsi huzamosabb ideig tartó időzések alatt állandóan ki voltak téve azon katolikus szellemi légkör befolyásának, amely őket a francia arisztokrata körök asszonyainak társaságában körülvette s amelynek hatása alatt határozották el, magokat, hogy elhagyják az orthodox vallást, amelynek üres formalizmusa érzésvilágukat nem elégitte ki. E jelenség elegendő volt arra, hogy e katolikus nő-

nevelőintézetek ellen az orthodox egyház és a román nemzet érdekeit veszedelmezhető prozelitizmus vádját emeljék.

A magán, illetőleg a felekezeti fiútanintézetek között az apáca nőnevelőintézetekéhez hasonló tekintélyre a lutheránus vallású németek iskolái tettek szert. Ezek Bukarestben a német felekezeti iskolázásnak egész középiskolai rendszerét kiépítették. Általános volt annak tudata, hogy ez iskolákban sokkal eredményesebb és magasabb színvonalú oktatás folyik, mint a román állami iskolákban. Ennek következtében a románok, különösen a gazdasági élet-pályák emberei közül nagyon sokan adták gyermekeiket ez iskolákba. A vád ez iskolák ellen az volt, hogy német szellemben működve, román nemzetiségű tanítványaikat elidegenítik saját nemzeti kultúrájuktól.

Harmadik volt a felekezeti magánoktatás sorozatában a római katolikus és református felekezeti magyar iskolázás. Ez iskolázás megmaradt a népoktatás körében. Egy magyar középiskolának, és pedig a viszonyoknak inkább megfelelő reáliskolának felállítása csak jószándékú tervezetés maradt. De ennyi is elég volt arra, mert akadályozója volt a Komániában született fiatal magyar nemzedék gyors elrománosodásának, hogy a magyarelles román nacionalista körök megrendszabályozásukat sürgessék.

Negyedik volt a sorozatban a zsidó felekezeti iskola, amely ellen az volt a kifogás, hogy a román nyelvnek, mint tannyelvnek teljes mellőzésével német vagy francia nyelven nemzetközi és zsidó ezellenben neveli fel a romániai zsidóság fiatal nemzedékét s ezzel lehetetlenné teszi, hogy a zsidóság érzésben és művelődésben teljesen elrománosodjék.

„Ez iskolák növendékeinek nagyobb számát zsidó honfitársaink gyermekei alkotják – mondja Jon Floru fennebb idézett tanulmányában –, akiknek románul kellene érezniök, hiszen nálunk születnek, nálunk élnek, a velünk való kereskedésből gazdagodtak meg, de ahelyett, hogy gyermekeiket román szellemben nevelnék fel, elidegenítik hazánktól, annak nyelvétől, történetétől. Három évvel ezelőtt egy zsidó leányközépiskolát látogattam meg. A tanárnő francia nyelvet tanított. Hogyne döbbsentem volna meg, mikor e kérdést hallottam:

«Quel est votre pays natall.. Dites donc, Palestine.»

«Hazája Palesztina*!»

A körülbelül ötszázra rúgó magániskolát 1896-ban helyezték rendszeresebb állami felügyelet alá, azzal a szabályzattal, amely ez év július 4-én a hivatalos lap 74. számában jelent meg. E rendelet az összes magániskolákat egy felügyelő ellenőrzése alá helyezte. Spuru Haret 1904-ben egy magániskolái törvényjavaslatot terjesztett a román parlament elé, amely azonban törvénnyé nem válhatott. Miután ez iskolák ügyeit nem lehetett törvénnyel szabályozni,

Spiru Haret rendeleti úton alkotta meg az ellenőrzés egész rendszerét.

Mindenekelőtt az ellenőrzéssel megbízott felügyelő hatáskörét bővítette ki oly módon, hogy magában a közoktatásügyi minisztériumban e magániskolák ügyeinek intézésére külön ügyosztályt állított fel. Ez ügyosztály előterjesztésére lehetőleg olyan tanügyi férfiaktól és nőktől, akik az illető felekezeti magániskolák tannyelvét is tudták, felügyelői kart szervezett. E felügyelők útján felhívta a közoktatásügyi miniszter a magániskolák fenntartóit, hogy terjesszék fel a működésüket engedélyező okiratokat, tantervüket, tankönyveiket, tanítói képezítő okleveleiket, iskoláik épületeinek tervrajzait, tanszereik leltárait stb. Mindezeket felülvizsgálták és csak azoknak engedték meg a további működést, amelyek megfeleltek az állami iskolák számára megállapított minimális követelményeknek. Azokat az iskolákat, amelyek e követelményeknek záros határidő alatt nem tudtak megfelelni, az országos közoktatási tanács véleményének meghallgatása után bezáratták.

Ez újonnan megalkotott szabályzat kétféle magániskolát ismert el. Az első kategóriába tartoztak azok, amelyek az állami tantervet e azzal együtt a román tannyelvet is elfogadták és csak olyan tanerőket alkalmaztak, akiknek képezítése azonos, vagy legalább egyenértékű volt a román állami tanerők képezítésével. Ez iskolák tanulói államérvényes bizonyítványt is kaptak – tehát bizonyos korlátozottsággal nyilvánossági joggal bírtak -, ha az állami tanterv által megszabott vizsgálatokat egy, a miniszter által kinevezett tagokból álló vizsgálóbizottság előtt, amelyben a magániskola tanárai is helyet foglaltak, sikeresen letették. Román nemzetiségű tanulók csak ilyen magániskolákban tanulhattak.

A magániskolák második kategóriájába azok tartoztak, amelyek saját hazájuk tanterve szerint tanítottak. Ez iskolák is kötelesek voltak a román nyelvet és irodalmat elégséges óraszámban, a román történelmet, alkotmányt, Románia földrajzát pedig román nyelven tanítani. A román nyelvet csak román születésű egyén taníthatta. Idegen nemzetiségű, bármilyen kitűnően is tudta a román nyelvet, nem lehetett e nyelvnek tanítója. Az iskola anyakönyveit, iktatókönyvét román nyelven kellett vezetni. Az intézet igazgatója köteles volt a hatóságokkal román nyelven érintkezni, ezért ezt a nyelvet szóban és írásban tartozott tudni. Csak olyan tankönyvet használhattak s olyan taneszközöket, amelyeket a kormány elfogadott és jóváhagyott. A tanerők képezítése elégséges volt, ha megfelelt azon állam ezirányú követeléseinek, amelynek az iskolafenntartók polgárai voltak.

Ez iskoláknak nem volt nyilvánossági joguk s ennél fogva államérvényes bizonyítványokat sem adhattak. Ilyen bizonyítványt csak úgy kaphattak növendékeik, ha valamely állami iskolában magánvizsgálatot tettek. Az állami ellenőrzésnek szigorú köteles-

sége volt arra vigyázni, hogy a tanulók a román nyelvet, irodalmat, történelmet, alkotmánytant és Románia földrajzát kellő mértékben megtanulják. Hogy az iskola szelleme kifogástalanul hazafias legyen. E célból a román nemzeti ünnepeket tartoztak oly módon megünnepelni, mint az állami iskolák. Minden olyan irányzat, amely ezzel ellentétes, egyenesen az iskola bezárását vonja maga után.

Spiru Haret magániskolákra vonatkozó intézkedéseivel két szempontból volt kötelességünk foglalkozni. Egyik az, hogy tulajdonképpen ezek az intézkedések alkotják rendszerének, amelynek ideálja a román nemzeti közoktatásügy megalkotása, záróköveit. A másik az, hogy az új Románia közoktatásügyi kormányai a csatolt területeken levő kisebbségi iskolákat ilyen magániskoláknak tekintették és ilyenekül is bántak velük. Az erdélyi magyarság egyházi és világi vezetői nem ismerték a román közoktatásügyi politikának ezt az irányzatát s ezért álltak tájékozatlanul és készületlenül, mikor iskoláikat kellett védelmezni a román kormányok étatizmusa ellen, amelynek sem erejéről, sem értékéről, sem rájuk vonatkozó veszedelmességéről nem volt határozott és biztos ismeretük, mikor kénytelenek voltak tapasztalni iskoláik életében annak romboló hatását.

7. Hogyan rendezte be Nagyrománia középoktatását?

A világháború után bekövetkezett helyzet. A háború következtében a régi román királyságban tanárhiány állott elő. Mit tett a kormány e hiány pótlására? Az új román középiskolai tanári kar szervezése Erdélyben. A kurzista tanárok tudományos képzettsége. Az új tanári kar szervezése Beszarábiában és Bukovinában. A romániai középiskolák statisztikája. Az extrabudgetaris középiskolák és középiskolai osztályok ismertetése. A francia tanári misszió.

A régi román királyságnak (regát) a háború kitörése idején - a 10 leányközépiskola tanári karát is ideszámítva – 1082 tanára volt. Ez a szám a háború következtében meglehetősen lecsökkent. Miután az egyetemek működése 1916 nyarától 1918 őszéig szünetelt, szó sem lehetett e két év alatt – minden egyébtől eltekintve - a középiskolai tanári karban támadt hézagok pótlásáról. Az 1918/19-i tanév kezdetén magában a régi román királyságban (regátban) is nehezen pótolható középiskolai tanárhiány volt. Hátha még tekintetbe vesszük, hogy területe három tartománnyal gyarapodott és népessége is megkétszereződött.

E tanárhiányt magában a régi királyságban is fokozta még a háború után kezdődő új élet egyik sajátos jelensége is: a serdülő ifjúságnak magasabb iskolák felé való mohó tódulása, amely a román közoktatásügyi politika vezetőit arra ösztökélte, hogy engedve ez áramlatnak, a középiskolák számát, tekintet nélkül a hiányzó, de szükséges előfeltételekre, gyorsan szaporítsák.

A háborús életnek egyik jelensége volt a nőknek a magasabb

fokú iskolák felé tódulása. A háborús étellel együtt járt Komániában is, mint az egész világon mindenütt, hogy úgy a fizikai, mint az értelmi munkásság különböző ágazataiban a hadba vonult férfimunkások helyét nőkkel töltötték be. A nők e háborús munkássága nagy lökést adott az eddig inkább elméleti lehetőségnek gondolt, mint a gyakorlatban is megvalósíthatónak látszó feminizmusnak. A nők egyenjogúsága a közéleti munkásság terén a férfiakéval megmásíthatatlan ténynek látszott s ennél fogva általánossá kezdett válni az a gondolkozás, hogy a lányok számára is éppen olyan általánossá kell tenni a középoktatást, mint a fiúk számára. A leánygimnáziumok szaporításával párhuzamosan haladt a középiskolai tanárnők tömeges képesítése, amely a nők hiányosabb tudományos előkészültsége folytán még siralmasabb eredmények okozója volt, mint a férfiaknál.

„Középoktatásunk fejlődése nem tartott lépést sem az ország népességének növekedésével, sem pedig annak a szükségletnek érzésével, amely azt követelte, hogy elegendő számú tanult elem képeztesék az állami élet különböző ágazataiban szükséges erők pótlására – mondotta 1919 szeptember 9-én Angelescu közoktatásügyi miniszter annak a rendelet törvénynek indokolásában, amelyben felhatalmazást kapott a szükségessé vált középiskolák felállítására. – Nemcsak arra nincs meg a szükséges személyzetünk, hogy a nemzeti életet alkalmas módon szervezhessük az új tartományokban, hanem arra «incs, hogy magában a régi királyságban pótolhassuk a közszolgálatot végző személyekben támadt hézagokat. Ha összehasonlítjuk középoktatásunkat az új tartományokéval, ez az összehasonlítás a mi hátrányunkra szolgálhat csupán. Nemcsak aránylagosan, de abszolúte is kevesebb iskolánk van, mint Erdélyben, Bukovinában, vagy Besszarábiában.”

Hogy a gyors egymásutánban felállított középiskolákhoz tanárokat kapjanak, a régi királyságban a következő eljárás hozta a megoldást: 1919 őszén rendeletet adtak ki, amelyben a tanári képesítő vizsgálatot általában megkönnyítették. Megengedték, hogy két tárgy helyett egyből is meg lehessen szerezni a képesítést. Megengedték, hogy a képesítő vizsgálatokra azok is jelentkezheszenek, akik a háború miatt egyetemi tanulmányaikat nem fejezték be teljesen s így licenciatusi oklevéllel nem rendelkeztek. Ily módon 1919-ben 248 tanárt képesítettek, 1920-ban 99-et. A régi királyság jelenlegi középiskolai tanárainak többsége ilyen hiányos tudományos előképzettségű tanárokból áll. (Lásd: Anuarul invătă mântului secundar din România pe anul 1924-1925. XXXVIII. 1.)

A szabályszerűen képzett és képesített régi középiskolai tanárok számát az is csökkentette, hogy az új román állam megnövekedett tanügyi közigazgatása közülük igen sokat és pedig a legkiválóbbakat elvonta az iskolától. Az üres állások száma akkora volt, hogy azokat az ilyen módon gyártott okleveles tanárokkal sem lehetett betölteni. A tanszékek igen jelentékeny százalékát

emiatt csak helyettes tanárokkal töltötték be, akiknek tudományos előképzettsége egy hajszállal sem volt nagyobb, mint a múlt század hatvanas és hetvenes éveinek azon tanáraié, akik a közfel-fogásban a „profesor de lieeu cu patru clase primare” fogalma alá tartóztuk.

A párizsi békeszerződések határozmányai következtében a régi román királyság három tartománynak: Erdélynek, Bukovinának és Besszarábiának odacsatolásával „Románia mare”-vá, Nagyromá” niává lett és lakossága is megkétszereződött. E három tartományban nemcsak a középiskolázás, hanem az általános műveltség is magasabban állott, mint a régi román királyságban. Azonkívül e tartományokban az eddigi államalkotó elem, amely most kisebbséggé lett, sokkal magasabb színvonalú és számosabb értelmiséggel rendelkezett, mint a román, amely kisebbségből államalkotó elemmé lett. E tartományokban a románság értelmiségi osztálya csak vékony társadalmi réteget alkotott. Arról, hogy a román értelmiség e tartományokban a közéleti állásokat olyan minősítés birtokában töltsse be, mint aminővel eddig be voltak töltve, szó sem lehetett.

Ez új tartományokban 1918 utolsó hónapjaiban a román megszállás következtében a múlthoz képest egészen új, de ideiglenes átmeneti közigazgatási állapot fejlődött ki. Az uralmat az adhoc megalakult Nemzeti Tanácsokból kifejlesztett tartományi közigazgatási és kormányzótestületek vették a kezükbe meglehetősen laza függésben a bukaresti középponti kormánytól. Így Erdélyben, Nagyszeben székhellyel a „Consiliu Dirigent” (kormányzótanács), – amelynek közoktatásügyi programja a következőkben foglalható össze: Haladéktalanul meg kell alkotni a román közoktatásügyi intézményeknek olyan keretét, amely a legrövidebb idő alatt lehetővé teszi, hogy a román nép fiainak egész tömege megszerezhesse azt a tudományos előképzettséget, amely feltétele annak, hogy valaki az állam közigazgatási szervezetében munkakört tölthessen be. Lehetővé kell tenni, hogy a román parasztság fiai mentől nagyobb számban látogathassák a középiskolákat s azért a magyar államtól elvett és elrománosított középiskolákon kívül gyors egymásutánban kell az új román középiskolákat Erdélyben szervezni és megnyitni.

Hogy minő volt a magyar államtól Romániához csatolt területen, Erdélyben a helyzet, azt Kiritzeseu Konstantin, a román közoktatásügyi minisztérium középiskolai ügyosztályának vezetője a következőképpen jellemzi: „Kivételes kiségitő eljárást kellett alkalmazni, mert az erdélyi közoktatásügyi vezetők az előtt az alternatíva előtt állottak, hogy vagy megtartják a régi magyar tanárokat, vagy pedig rögtönözve román tanári kart szerveznek. Az erdélyi oktatásügy vezetői nem haboztak ez utóbbi eljárást választani. Így született meg aztán azon «előkészítő tanfolyam»-ok eszméje, amelyeket 1919 és 1920 nyarán a kolozsvári egyetemen tartottak.

(Anuarul invatamantului secundar din România pe anul 1924-25. XXXI. 1.)

Ezekon a tanfolyamokon középiskolákra összesen 193 egyént képesítettek, akik, tudományos előképzettségüket tekintve, a következő elemekből tevődtek össze: 1. olyanokból, akik legalább négy egyetemi félévet végeztek; 2. akik érettségi bizonyítvány birtokában legalább öt évig működtek valamely iskolában; 3. akik elvégezték a teológiai szemináriumot és ott pedagógiai képesítést szereztek vagy legalább két féléven át valamelyik egyetemen pedagógiai előadásokat hallgattak; 4. olyan felszentelt papok, akik öt éven át népiskolai tanítók vagy igazgatók voltak. Az erdélyi román állami líceumok tanárai legnagyobb részükben ilyen tanfolyamot végzett, úgynevezett cursista tanárok. Köztük túlnyomó számban vannak végzett papi szeminaristák vagy falusi lelkészek.

Besszarábiában a román középoktatás helyzete a Romániával való egyesülés időpontjában még kétségesebb volt, mint Erdélyben. „Besszarábiában a román tanárságnak nem volt meg az az életerős magva, ami meg volt Erdélyben a román felekezeti középiskolák tanáraiban” – mondja Kiritzescu idézett művének XXXV. lapján. „A besszarábiai tanárok nagy többsége az egyesülés után a román állam szolgálatába állott. Csakhogy ezek a tanárok orosz, rutén és Dél-Besszarábiában bolgár nemzetiségűek voltak, akikkel e tartományban a középoktatást nem lehetett elrománosítani.” Egpár év alatt fokozatosan el is bocsátották őket és helyüket románokkal töltötték be.

Az erre vonatkozó eljárás a következő volt: A tartomány fővárosában, Kisenevben a tartományi igazgatóság tanári vizsgálóbizottságot állított fel, amely előtt 1918, 1919 augusztus havában és 1920 januáriusában összesen tizenegyen tettek sikeres tanárvizsgálatot, akiket az elbocsátott orosz tanárok helyébe rendes tanárokkul alkalmaztak. 1921-ben e vizsgálóbizottságot feloszlatták és a jelöltek a jassy-i egyetem tanárvizsgáló bizottsága elé utasították. Itt 1921 augusztus havában harmincan állottak vizsgálatra. Az egyetem rektora, e vizsgálat tudományos értékére vonatkozóan az alábbi jellemző nyilatkozatot tette: „a legtöbb jelölt teljesen elégtelen előkészültségű volt és hogy mégis áteresztették a vizsgálaton, annak magyarázata egyrészt a vizsgáztató tanárok elnézésében kereshető, másrészt pedig a nagy tanár hiányban s ezenkívül még abban is, hogy a jelöltek nem rendelkeztek annyi idővel, hogy elsajátíthassák a tőlük követelt ismereteket, amelyekről nagyobb részük jóformán még nem is hallott”.

Legkedvezőbb a helyzet Bukovinában volt. Az uralom átvétele alkalmával a legtöbb tanár megmaradt a román állam szolgálatában és a romanizált középiskolákban tovább tanított. Hogy e tanárok elsajátítsák a román nyelvet, számukra román nyelvi tanfolyamokat szerveztek. Azokat, akik nem tudták elsajátítani a román nyelvet, áthelyezték azokhoz a középiskolákhoz, amelyek-

ben még: németnyelvű párhuzamos osztályok voltak. Ezeknek a száma 37-re rúgott. Közülük 16, látván, hogy nem boldogul, más alkalmazást keresett magának. Kettőt betegség miatt nyugalomba helyeztek. Tizenkilencet pedig, hogy bővebb alkalmuk legyen a román nyelv elsajátítására, a régi román királyságba helyeztek át. Az 1919-1923. években kinevezett román nemzetiségű tanárok száma Bukovinában 77-re rúgott.

Hogy a román középiskolák száma 1919-től 1924-ig mekkorára emelkedett, szembeszökően illusztrálják az alábbi szám adatok:

A régi királyságban (regát) volt 1916-ban 23 nyolcosztályos líceum, 1924-ben 48. Leánylíceum volt 1916-ban 10, 1924-ben 48. Négyosztályos fiúgimnázium 1916-ban 23 és 1924-ben 47. Erdélyben volt 1916-ban román tannyelvű középiskola 6, – 1924-ben 57. Leánygimnázium 1916-ban nem volt, 1924-ben 24. Besszarábiában 1916-ban egyetlen román tannyelvű középiskola sem volt, 1924-ben 67 volt.

A romániai középiskolák számát, de csakis a román tanítványos és állami jellegű középiskolákat értve s oda nem számítva a kisebbségi felekezeti iskolákat, amelyeket hivatalosan magániskoláknak tekintenek, a következő statisztikai táblázat tünteti fel:

	Iskola	Osztály	Tanár	Növendék
A régi királyságban	141	1313	1611	57506
Erdélyben	136	916	1295	33857
Bukovinában	19	202	385	7586
Besszarábiában	67	432	716	15337
Összesen	363	2865	4007	114280

A 4007 tanár közül rendes tanár 2750, 1257 pedig helyettes tanár. Amint már említettük, a háború előtt a régi román királyságban az összes középiskolai tanárok száma 1082 volt. Erdélyben, Besszarábiában és Bukovinában sem rúghatott 300-nál többre a szabályszerűen képesített román nemzetiségű középiskolai tanárok száma. Feltéve, hogy a háborús években e szám – ami különben kizártnak tekinthető – egyetlen eggyel sem csökkent, Romániának 1919 kezdetén 1400 szabályszerűen képesített középiskolai tanáránál több semmi szín alatt sem lehetett. Miután 1924-ben 4007 középiskolai tanár volt alkalmazásban, az 1919-től 1924-ig eltelt öt éves időszakban 2600 középiskolai tanárt kellett az egyetemeknek kiképezniök. A tudományos embereknek oly tömeges termelése, amely igazán amerikai méretű.

A romániai középoktatásnak van egy igen sajátos intézménye. Ezek az úgynevezett „kölségvetésen kívüli” – extra budgetaris – középiskolai osztályok, amelyeknek jellege a következő:

Minden középiskolánál meg van állapítva, hogy hány osztály van felvéve az állami költségvetésbe. Ha a beiratásoknál annyi tanuló jelentkezik, hogy nem férnek el a költségvetésileg megállapított osztályokban, vagyis, mint nálunk szokás mondani, új párhuzamos osztályt kell nyitni, az igazgató, illetőleg a helyi középiskolai tanács felterjesztést tesz a közoktatásügyi miniszterhez és kéri, hogy új osztályt nyithasson. A miniszter engedélyezi az új osztályt, de mivel annak költségei nincsenek felvéve az állami költségvetésbe, összes terheit társadalmi úton, azaz a szülőknek kell viselniök. Ennek következtében ezeknek az extra budgetaris osztályoknak növendékei csak vagyonos szülők gyermekei lehetnek. Elsősorban idegenek és gazdag zsidók gyermekei.

De nemcsak extra budgetaris osztályok, hanem valóságos extra budgetaris középiskolák is vannak. „Az a körülmény – írja Kiritzescu idézett könyve VIII. lapján –, hogy a fiait középiskolába adni akaró közönség türelmetlenül sürgette és a helyi bizottságok a középiskolák felállításában, úgyszólván egymással versenyeztek, az extra budgetaris osztályok számának szaporítását okozta. A nagyobb városokban az osztályok szaporodtak, azon kisebb helységekben, ahol nem volt középiskola, valóságos extra budgetaris középiskolák keletkeztek.

Ilyen extra budgetaris osztály – oda számítva az extra budgetaris középiskolák osztályait is – összesen 451 volt 20.294 tanulóval, amely szám. az egyes tartományok között a következőképpen oszolt meg: a regátban volt 403, Erdélyben 10, Bukovinában 2, Bessarábiában 36. A számok e megoszlása nyilvánvalóan bizonyítja, hogy az extra budgetaris középiskola és középiskolai osztály regátbeli specialitás. Ez extra budgetaris osztályokban összesen 1734 tanár működik. Ezek közül 1419 más állami középiskolákban is tanít, mint rendes vagy helyettes tanár. 324 van olyan tanár, aki csak ez extra budgetaris osztályokban tanít. Hogy ezeknek minő tanári képesítésük lehet, arra vonatkozóan semminemű felvilágosítást sem nyújtanak a hivatalos jelentések, vagy más egyéb közlemények. Valószínű, hogy ezek nem számíthatók a szabályszerű képesítéssel bíró rendes tanárokhoz, hanem a képesítéssel nem rendelkező 1257 helyettes tanárhoz. Ennélfogva Romániában 1924-ben nem 4007, hanem 4331 középiskolai tanár volt.

E tanárokon kívül van még egy csoportja a román középiskolai tanárságnak. A 40 tanárból álló „francia misszió”. 1919-ben Angelescu közoktatásügyi miniszter szerződést kötött 40 francia tanár alkalmazására vonatkozóan a francia kormánnyal. E szerződés célja az volt, hogy segítsen e tanárokkal pótolni, elsősorban az új tartományokban, a hiányzó francia nyelvtanárokat. E tanárok is két kategóriába tartoznak. Közülük 11 tagja a francia tanári testületeknek, a többi nem. Hogy az utóbbiaknak minő tudományos képesítésük van, arra nem találunk semmiféle adatot. A legtöbb közülük – 23 – Erdélyben van alkalmazva.

8. Román bírálatok a mostani romániai középiskolák tudományos és nevelői munkásságáról.

Onisifor Ohibu kolozsvári egyetemi, Sotiriu Mihály brassai líceumi tanárok véleménye a romániai középoktatás jelenlegi helyzetéről. Angelescu kijelentése arról, hogy a külföldi egyetemek miként vélekednek a romániai középiskolai tanulók tudományos előképzettségéről. Jonescu bukaresti líceumi tanár véleménye a román középiskolák tanárainak tudományos képzettségéről. Jellemző adatok a román középiskolai tanulók erkölcsi állapotát illetően. A román középiskolai tanárok erkölcsi felfogásának színvonalát jelző nagyszalontai eset. Mi okozta a román középiskolák régi színvonalának süllyedését?

Onisifor Ghibu, a kolozsvári román egyetem pedagógiai tanára 1925-ben a Kolozsváron megjelenő „Societatea de máine” (a holnap társadalma) című. szociológiai folyóiratban (III. 13.) kritikát írt Teodorescunak, a román statisztikai hivatal főnökének 1924 végén megjelent „Statistica invtámántului a Romániei” e. könyvéről, amelyben a romániai tanügyi állapotokra vonatkozó véleményét a következőkben foglalja össze: „hallatlan káosz, amelynek következményei egész évtizedeken át érezhetők lesznek s azonkívül mesés összegeket nyelt el, amelyekkel az elmúlt öt év alatt igazán csodákat lehetett volna művelni, amely azonban ehelyett csak lelki apátiát eredményezett, amely megakadályoz minden nevelő munkásságot”.

A brassói román állami Mesota liceum (volt magyar állami főreáliskola) egyik tanára, Sotiriu Mihály, az „Adevérul” című bukaresti lap 1924 október 11-i számában nyílt levelet intézett a romániai középiskolai tanáregyesület elnökéhez, Popa-Liseanuhoz, aki egyúttal a román képviselőház egyik alelnöke is. Ebben a következőket írja:

„A középiskolák fejlesztése terén lázas alkotó tevékenységet fejtettek ki, mintha valamely izmos, sőt egész a naivitásig menő optimizmus hatotta volna át az iskolaügy érdekében kifejtett e tevékenységet. Eredménye olyan iskolaügyi politika folytatása, amelynek megértése felülmúlja értelmi erőinket. Az egyesülés után az iskola, mint az ország intézményeinek nagyobb része, olyan problémával került szembe, amelynek nehézsége senki figyelmét el nem kerülhette. Különösen nehéz volt e probléma a középoktatás terén: kevés tanár, kevés középiskola. Ez volt a helyzet. E nehézséget elismeri minden gondolkozó ember, aki nem akarja az elemi iskolai pseudoanalfabetismust egy másik veszedelmesebbel, a középiskolaival is növelni.”

„A tanárhány ma is tény. Bizonyíték erre az, hogy a «Monitorul Oficial»-ban hirdetett tanári állások évről-évre betöltetlenül maradnak. Az a kísérlet, hogy 2-3 hónapos tanfolyamokkal tanárokat gyártsanak, nem vezethetett másra, mint a középiskolai oktatás színvonalának leszállítására. Megállapítatván ez az eredmény, felhagytak e rendszerrel. Azt hitték, hogy a válságot úgy oldják meg, ha egyre-másra újabb középiskolákat állítanak fel. Az utóbbi

években valóságosan záporosó módjára állították fel a középiskolákat. Például csak Brassó környékét hozom fel, ahol a következő helyeken állították fel középiskolákat: Hosszúfalu, Kovászna, Kóhalom, Töröcsvár, Sepsiszentgyörgy, Fogaras, Segesvár. Jövőben Sinajában is lesz és ki tudja még hol?”

„Hogy minő tanárok tanítanak ez iskolákban, elgondolhatja mindenki. Ki nem beszél olyan gimnáziumról, amelynek igazgatója volt egyetemi hallgató, vagy népiskolai tanító s amelynek egyetlen képesített tanára sincsen? – Az olyan tanszékek, amelyeket gyógyszerészek, ügyvédek, papok töltenek be, még szerencsés tanszékek. Úgy látszik, hogy minden élethivatáshoz szükséges a képesítés, csupán a középiskolai tanársághoz nem.”

Angelescu volt közoktatásügyi miniszter 1925 január havában a baccalaureatusi vizsgálat visszaállítására vonatkozóan törvényjavaslatot terjesztett a román parlament elé. Ennek indoklásában azt mondja, hogy a baccalaureatus visszaállítását elodáztatatlanná teszi az is, hogy a román kormányt a külföldi egyetemek a jelen tanév (1924/25) kezdetével figyelmeztették, hogy a Romániából külföldi egyetemekre menő ifjaknak középiskolai előképzettsége annyira alacsony színvonalú, hogy nemcsak nem képesek a tanítás menetét kellő figyelemmel kísérni, hanem előhaladásukban az egyetem többi hallgatóit is akadályozzák. Ha a román kormány nem segít ezen a bajon, akkor az egyetemek kénytelenek lesznek a román ifjakat felvételi vizsgálat alá vetni”.

A romániai középiskolák komoly és tudományos képzettségű régibb tanárai, mikor Angelescu miniszter a baccalaureatusi javaslatot a törvényhozás elé terjesztette, őszintén és határozottan megmondották, hogy e vizsgálatlaltal nem lehet segíteni a román középoktatásügy bajain. „A miniszter által tervezett intézkedés nem fog e bajokon segíteni semmit” – írta az „Adevéru” 1925. I. 19. számában Jonescu tanár. – „Ha a miniszter komolyan akarja orvosolni a bajt, akkor legelőször is gondoskodjék megfelelő tanárok képzéséről, azután szüntesse meg azokat a gimnáziumokat, amelyekben nincsenek képesített tanárok.”

„Legyünk igazságosak! – folytatja tovább fejtegetéseit Jonescu. – „Tanulhat-e a gyermek attól a tanártól, aki maga sem tud a tárgyából semmit? Az egész világ tudja rólunk, hogy a mi középiskolai tanári karunk legnagyobb része olyan helyettesekből áll, akik igen különböző előképzettséggel bírnak: papok, ügyvédek, orvosok stb. voltak. Ez azonban még igen szerencsés eset, mert egy igen nagy része e tudós férfiaknak más elemekből áll. Állomásfőnökökből, postásokból, távirászkökből, sőt egyenesen líceumi tanulókból is; sőt olyan kitűnő leánygimnáziumi tanárnő is akadt, aki oklevéllel is rendelkezett – azaz *okleveles bábu volt.*”

„A háború után nem annyira közművelődési érdekből, mint inkább azért, hogy kielégítsék az egyes népszerűséget hajhászó vidéki politikai nagyságok ambícióját, gombamódra szaporították

a kis mezővárosokban, sőt még faluhelyeken is a középiskolákat. Ez iskolák igazgatói aztán mindent elkövettek, hogy benépesítsék iskolájukat s így igazolják annak létjogosultságát. Egyre több engedményt tettek, hogy több növendék iratkozzék be. És a növendékek tódultak, mert az iskola közel volt, főleg könnyű volt a bizonyítvány megszerzése. A rögtönzött tanároknak nem volt érdeke, hogy nehézségeket támasszanak, mert, ha elmennek a növendékek, az iskolabizottságok jövedelme is csökken. Ily módon aztán napról-napra szaporodik a román társadalomban a semidoctus elem ... ami most történik, semmi egyéb, mint rendszeres gyártása a semidoctus – a tudálékos embereknek.”

Egész kötetet lehetne összeállítani azokból a cikkekből, tanulmányokból és parlamenti beszédekből, amelyek a baccalaureatusi törvényjavaslat tárgyalása alkalmával a most idézettekhez hasonló kritikai értékelésben részesítették Nagyrománia középoktatását.

Egész és tájékoztató képet akarván festeni a jelenlegi román középiskolai oktatásról és nevelésről, nem mellőzhetjük ez iskolák tanulói erkölcsi állapotának ismertetését sem.

Négy évvel ezelőtt – 1922-ben – az akkori román közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy mindkét nemű középiskolai tanulók tartoznak egyenruhában járni s azonfelül az iskola színét felütető karszalagot hordani, amelyen római számmal van jelezve az osztály száma, amelyet a tanuló látogat. Az erdélyi magyar tanügyi hatóságok – nem lévén ismerősök a regátbeli viszonyokkal – ebben nem láttak mást, mint beavatkozást autonóm iskolai fegyelmezési hatáskörükbe s az emiatt való vitatkozás elterelte az erdélyi magyar értelmiség és tanügyi körök figyelmét e rendelet kiadásának megdöbbenően jellemző indítékairól.

Bukarestben és általában Románia városaiban a rendőrség azt tapasztalta, hogy a mozgósínházak előcsarnokaiban, az éjjeli mulatókban s más hasonló helyiségekben a fiú- és leánylíceumok serdültebb növendékei a látogatóknak nem éppen csekély százalékát alkotják. Éjjeli razziák alkalmával több ízben a középiskolás diákok és diákkisasszonyok is képviselve voltak az elfogottak csoportjában. A tanári karok tehetetlenek voltak ezzel szemben. Az egyenruha és a számozott karszalag viselését azért rendelte el a miniszter, hogy a rendőröknek megkönnyítse a felismerést a többnyire túlszűfolt helyiségekben.

1924 végén a bukaresti lapok konstatálták, hogy a miniszter rendelete használt, mert a középiskolai diákok és diákkisasszonyok már nem látogatják e helyiségeket, – sőt a parkok eldugottabb részeit sem keresik fel pásztorórákra, mert Bukarest egész nap nyitva álló üres templomaiban alkalmasabb és biztosabb találkahelyre tettek szert. Ez a híradás minden nyugati ember előtt a legtökéletesebb abszurdumnak látszik, de aki ismeri Bukarest és a többi román városok homályos templomocskáit, az tudja, hogy azokban mindig lehet olyan szem elől rejtettebb zugot találni,

ahol egy párocska szerelmes szíve érzelmeinek kicserélésére egy félórásckára minden háborgatástól való félelem nélkül elvonulhat.

A bukaresti „Lupta” című lap 1925 január 16-i számában „Onanisti si sifilitici” címmel a következő tartalmú cikk jelent meg:

„E cím nem hiperbola. Tartalma tudományosan van megállapítva egy orvosi jelentésben. Dr. Stanca Domokos orvos, miután megvizsgált egynehány erdélyi iskolát, kimutatta, hogy a megvizsgált növendékeknek 50%-a onanista, a többi pedig szifilitikus. A homosexualitást hallgatással mellőzte. A hatóságok az ország többi részeire vonatkozó hasonló statisztika összeállítását nem igen sürgetik. Nincs semmi okunk azt hinni, hogy a királyságban az erkölcsök tisztábbak lennének. Ellenkezően, Bukarestben és a népeőbb centrumokban bizonyára még rosszabbak.

– Onanisták és szifilitikusok! Ez a mi nevelésügyi politikánknak mérlege. Onanisták és szifilitikusok! Ezek fogják holnapután képviselni nemzetünket nyugat egyetemeinek nagy értelmi versenyvizsgálatain, azokon a nagy olimpiádokon és meccseken, amelyek szakadatlanul folynak a kontinens népei között, hogy mentől szilárdabb és méltóbb helyet biztosítsanak maguknak az európai újjászületés nagy látványosságáiban.”

Nem lenne teljes a romániai középiskolákról rajzolt kép, ha egy-két jellemző esettel kapcsolatosan nem mutatnánk rá a romániai középiskolai tanárság erkölcsi színvonalát jellemző állapotokra is.

1924 december 2-án a nagyszalontai román állami gimnázium (a magyar állami gimnáziumot románosították el) Cosma nevű tanára öngyilkossá lett. Városszerte azt beszélték, hogy azért lett öngyilkos, mert az intézet két másik tanára azt a gálád rágalmat terjesztette róla, hogy az iskola egyik felsőbb osztályos tanulóját homoszexuális bűnözésre bírta. A két rágalmazó tanár ellen a közvéleményt még jobban felingerelte az a körülmény, hogy az a tanuló, aki e vádban, mint bűnözésre csábított fél egyszersmind koronatanú is volt, a főigazgató és az igazgató előtt kijelentette, hogy az öngyilkos teljesen ártatlan volt és csak azért tette a vád alapját képező nyilatkozatot, mert arra őt a rágalmat terjesztő két tanár rábeszélte.

Ebben az ügyben a „Lupta” című bukaresti lap 1925 I. 10. számában „Egy tanügyi botrány” cím alatt hosszabb közlemény jelent meg, amely tulajdonképpen az állítólagosán rágalmazó szalontai tanárnak a közoktatásügyi miniszter elé terjesztett beadványából és a lapnak ehhez fűzött megjegyzéséből áll.

E beadványban a tanár elmondja, hogy Cosma tanár a szalontai liceum végzett növendéke volt és miután Pteancu főigazgatóval rokonságban állott, minden képesítés nélkül nevezték ki tornatanárrá. Mikor még az intézet növendéke volt, mint azt az intézeti igazgatóság titkára két tanú előtt kijelentette, már akkor

is homoszexuális bűnözésre csábította egyik osztálytársát. Az 1922/23. tanévben egy VIII. osztályos tanulót – a jelenlegi koronatanút – csábította homoszexuális bűnözésre, aki ezt bevallotta az Intézet Trifán nevű tanárának. Vallomását később az intézet két másik tanárának jelenlétében is megismételte. E tanárok egyike, Cavasi, ezért Cosmát a bíróságnál fel is jelentette.

Az öngyilkosságot követő napon megjelent Szalontán Gocan nagyváradi főigazgató, aki a bűnrészes VIII. osztályos tanulót az igazgatói irodába rendelte. Onnan vele Nutzu igazgató társaságában abba a helyiségbe ment, amelyikben az öngyilkos tornatanár holtteste feküdt. Ott Gocan főigazgató ráparancsolt, hogy bocsánatkérés jeléül osókolja meg a halott kezét és vonja vissza azt a vallomást, amelyet Trifán tanár előtt tett. A fiatalember a lelki tortúra következtében a halottas szobában ájultan rogyott össze. E kínos jelenet után visszavezették a gimnázium épületébe, ahol két napig elzárva tartották.

Mikor Nagyváradon a bíróság előtt megjelent, kinyilatkoztatta, hogy a Trifán tanár előtt tett vallomása az igazi és önkéntes vallomás. Azt a nyilatkozatot, amelyet Gocan főigazgató és Nutzu igazgató előtt tett, a rettenetes lelki kényszer hatása alatt tette. Azonkívül elmondotta azt is, hogy Gocan főigazgató megígérte neki, hogyha visszavonja vallomását, mint ösztöndíjas növendéket fogja a szilágysomlyói állami gimnáziumban elhelyezni s azonkívül pénzbeli támogatásban is fog részesülni.

Nagyon nehéz megítélni, hogy mi a teljes igazság ebben az esetben! Annyi bizonyos, hogy akár Cavasi tanárnak van *igaza*, akár az öngyilkos volt ártatlan, maga a pusztá tény megdöbbentő világosságot vet a romániai középiskolák tanári karának erkölcsi életére.

Bár a romániai középiskolai tanulótság és tanárok erkölcsi életéből a most felhozottakhoz hasonló több esetet lehetne eléggé bizonyított és hiteles alakban felhozni, mégis túlságosan igazságtalan lenne azt állítani, hogy a romániai középoktatás a maga egészében az erkölcsi süllyedés képét mutatja. Ilyen túlzott igazságtalanság lenne annak vitatása is, hogy a román középiskolákban éppen semmit sem tanítanak és tanulnak. A következőket azonban a legszigorúbb tárgyilagossággal is meg lehet állapítani:

a) a régi román királyságnak a világháborút megelőző korszak utolsó évtizedében általánosságban nyugateurópai színvonalon álló középiskolái voltak;

b) a háborút követő rövid öt éves időszakban Románia nemcsak az új tartományokban nem tudott kellő színvonalon álló román középoktatást szervezni, hanem magában a régi királyságban is szétzüllesztette a háború előtt kellő színvonalon álló középiskolai oktatást.

Meg lehet állapítani azt is, hogy ezt a ziláltságot, ezt a süllyedést egy teljesen hibás közoktatásügyi politikai felfogás és

irányzat okozta, amelynek indítékai abban a körülményben kere- sendők, hogy az új Románia politikai államalkotó elemének, a románságnak nem volt meg az a nagyszámú értelmiségi osztálya, amely elégséges lett volna arra, hogy kellően képzett erőket tud- jon az új állam rendelkezésére bocsátani. Az a szerencse, amely a középeurópai hatalmak hadi és politikai összeomlása után a románok osztályrészévé lett, elkábította őket s azt a hitet keltette bennök, hogy a művelődési és az oktatásügyi kereteknek pusztá fel- állítása útján rövid idő alatt sikeresen pótolhatják mindazt, ami az új tartományokban, sőt magában a régi királyságban is hosszú művelődési fejlődésnek volt az eredménye. Ez a meggyőződés volt indítéka a középiskolák gyors ütemben való felállításának.

Románia komolyabban gondolkozó tanügyi emberei, különö- sen azok, akik nem voltak semmi összeköttetésben a kormány- hatalom birtokosaival, ezt a mohóságot, mint a fentebbiekben kö- zölt idézetekből is kitetszik, – a román iskolaügy és művelődés szempontjából veszedelmesnek tartották. A sajnálatos eredmény igazolta pesszimizmusukat. Ez a sajnálatos eredmény rákényszerítette ez iránynak legenergikusabb hivatalos képviselőjét, Ange- lescu közoktatásügyi minisztert is, hogy eszközöket keressen, ame- lyekkel gátakat lehetne építeni az értelmi proletárság amaz áram- lata ellen, amely az elégséges szellemi erők nélkül felállított túl- ságosan nagyszámú gyenge középiskolákból kikerülve, már is el- özönlötte Románia egyetemeit és más főiskoláit.

A gyenge középiskolákból kikerülő szellemi proletariátus el- len való védekezésnek egyik eszköze az a baccalaureatusi törvény is, amelyet Angelescu közoktatásügyi miniszter 1925 tavaszán el- fogadtatott a román törvényhozással.

9. A baccalaureatusi törvény.

A középiskolai szelekció kiépítése e törvény segítségével. Felvételi vizsgálat az V. osztályba való fellépés előtt. E vizsgálat lefolyásának és anyagának ismerte- tése. Az osztályvizsgálatok visszaállítása a liceum felső osztályaiban. A bacca- laureatusi vizsgálatról szóló bizonyítványok kiállítására vonatkozó intézkedések. A külföldön szerzett oklevelek nosztrifikálásának szigorú föltételei. Ez intézkedé- sek célzata. Román tanügyi szakemberek véleménye a baccalaureatusi vizsgála- tokról. A vizsgálati eredmények statisztikája a román nemzetiségű jelöltekre illetően. Ugyanaz a kisebbségi – elsősorban a magyar nemzetiségű jelöltekre vonatkozóan. Miféle pedagógiai tényezők voltak okai a kisebbségi jelöltek nagy- számú bukásának? A vizsgálati eljárás pedagógiai hibái. Ezt belátta maga az új közoktatásügyi miniszter is.

A baccalaureatusi törvény 1925 március 7-én nyert királyi szentesítést és ugyanezen kelettel kihirdettetvén a hivatalos lap- ban, érvénybe is lépett. E törvény indokolásában határozottan megmondja, hogy a cél, amelyet el akar érni, a kiválogatás ama rendszerének kiépítése, amelynek alapját már a népiskolai tör- vény lerakta azzal az intézkedésével, hogy a népiskola IV. osztá-

lyának elvégzése után magasabb fokú tanintézetekbe s így a középiskolában is csak azok a tanulók léphetnek fel, akik az abszoláló vizsgálat sikeres letételével bebizonyították, hogy megszerezték mindazon ismereteket, amelyeknek birtoka nélkül a magasabb fokú iskolákban kizártnak tekinthető a siker.

A szelekció ez elve a középiskolában akként érvényesül, hogy a középiskola alsó négy osztályának elvégzése után a tanulók az V. osztályba való fellépés előtt felvételi vizsgálatot tesznek,, vagyis mint a törvény 19. §-ának *B)* pontja mondja: „A beiratkozás bármilyen középiskola V. osztályába – legyenek azok állami, felekezeti vagy magániskolák – nyilvánossági joggal vagy anélkül, csak egy felvételi vizsgálatnak sikeres letevése után lehetséges, amely vizsgálatnak rendeltetése: az V. osztályban rendelkezésre álló helyeknek korlátai között való felvételre kiválogatni az alsó tanfolyamot végzettek közül a legmegfelelőbbeket.”

A törvény végrehajtási utasítása az igazgatók kötelességévé teszi, hogy a tanév elején – szeptember 9-én – hirdessék ki, hogy az intézet V. osztályában, vagy osztályaiban hány üres hely van. A rendelkezésre álló helyekre való felvételi vizsgálat szeptember 10-15-e között tartandó meg. Az érvényben levő középiskolai törvény (17. §) akként intézkedik, hogy az V. osztályba, vagy osztályokba csak 40 növendék vehető fel. Ha több növendék állotta ki e vizsgálatot, akkor új (párhuzamos) osztály ezek számára csak akkor állítható fel, ha a miniszter engedélyezi.

E rendelkezés annyit jelent, hogy a miniszter akaratától függ, hogy a legszebb vizsgálati eredmény után is, hány tanuló léphet fel a középiskola felső tagozatába?

E vizsgálat a következő alapvető tárgyakból teendő le: román nyelv, román történelem, Románia földrajza, alkotmánytana és a tanuló által választott középiskolai tagozatnak (klasszikus, modern, reál) megfelelően egy külön tantárgy (latin, francia, menyenyiségtan). A vizsgálat nyelve a román. A kisebbségi – felekezeti – iskolák tanulóinak meg van engedve, hogy a választott külön tantárgyból anyanyelvükön tehessék le a vizsgálatot. A vizsgálobizottság az illető középiskola tanáraiból állítatik össze. A miniszternek joga van oda, ahova jónak látja, a bizottság elnökéül egy megbízottat küldeni. Ez a megbízott a kisebbségi iskolából sohasem hiányzik.

A Spuru Haret-féle 1898-i törvény nem ismerte az osztályvizsgálatokat. Az új baccalaureatusi törvény a középiskola felső tagozatának minden osztályában visszaállította. Ez osztályvizsgálatot, mielőtt a baccalaureatusi vizsgálatra állanának, a VIII. osztályos tanulók is kötelesek le tenni. Aki e vizsgálaton megbukik, nem jelentkezhetik a baccalaureatusi vizsgálatra.

A baccalaureatusi törvény 19. §-ának *C)* pontja azt mondja, hogy a teljes középiskola utolsó osztályát elvégzett tanulók, ha főiskolai tanulók akarnak lenni, kötelesek a baccalaureatusi vizs-

gálattal igazolni azokat az ismereteket, amelyeket a tanulók a legfontosabb tárgyakból szereztek és bizonyosságot szolgáltatni arra vonatkozóan, hogy a végzett tanulmányok minő hatással voltak gondolkozásuk kialakítására?

A baccalaureatusi vizsgálat egy, a miniszter által kinevezett bizottság előtt teendő le a tankerületi főigazgatóságok székhelyein. Két vizsgálati időszak lesz. Egyik nyárban, június 25-e és július 10-e között, a másik ősszel, szeptember 15-e és 30-a között. Minden egyes bizottságnak 7 tagja lesz, kik közül 6 az állami líceumok felső tagozatának rendes tanárai közül neveztetik ki. Egy tag, aki egyúttal a bizottság elnöke is, mindig az egyetem bölcsészeti vagy mennyiségtan-természettudományi karának tanára, vagy pedig a középiskolák valamelyik volt főigazgatója. Ez a megbízatás kötelező. El nem fogadása maga után vonja a törvényesen kötelező szolgálat nem teljesítésével járó büntetést.

A vizsgálat írásbeli és szóbeli a következő alapvető tárgyakból: román nyelv és irodalom, román történelem, Románia földrajza és alkotmánytana, amelyhez még egy modern nyelv járul, továbbá két más tantárgy az iskolának, vagy a tanuló által választott szakmának megfelelően. Azok a tanulók, akik nem román tanításhelyű líceumot végeztek, e két utóbbi tantárgyból a vizsgálatot anyanyelvükön tehetik le. E célra a vizsgálóbizottság kiegészíthető legfeljebb két taggal, akik az illető nyelveken vizsgáztatnak. E két tag illetékessége csak azon szaktárgyakra szorítkozik, amelyekre kinevezettek.

Ahol az állami líceumok végzett növendékeinek száma eléri a százat, ha nem is főigazgatói székhely, a miniszter oda is nevezhet ki vizsgálóbizottságot.

A 19. § D) pontja akként intézkedik, hogy azok a tanulók, akik sikeresen kiállották a baccalaureatusi vizsgálatot, baccalaureatusi oklevelet kapjanak, amelyet a közoktatásügyi miniszter állíttat ki egységes formuláré szerint a tankerületi főigazgatóságok közreműködésével. A román állam egész területén semmiféle más baccalaureatusi, érettségi, vagy a líceumi tanulmányokat befejező vizsgálatot sem lehet szervezni és nem szabad semmiféle más államérvényes oklevelet kiállítani, mint a törvényben megállapítottat. A külföldön szerzett hasonló oklevelek csak akkor érvényesek, ha honosítás végett a közoktatási tanács elé terjesztetnek, amely egyszerűen vagy elfogadja, vagy visszautasítja, vagy pedig kiegészítő vizsgálatra utasítja az illetőt.

Ez intézkedések azt akarják megakadályozni, nehogy a kisebbségi, illetőleg a nem román felekezeti iskolafenntartók a maguk iskolái körében valamely olyan intézkedést tehessenek, amely alkalmas lenne arra, hogy a baccalaureatusi törvény valamely módon megkerültesse, vagy hogy a külföldön, elsősorban a Magyarországon szerzett érettségi bizonyítvány alapján valaki a román egyetemekre való felvételét követelhesse.

Azt célozza az 1898-ki közép- és felsőoktatási törvény 71. emitt következő módosítása is:

„A külföldön szerzett oklevelek és bizonyítványok csak akkor ismertetnek el, ha a miniszter megállapítja egyenértékűségüket, azaz amennyiben a két állam között viszonyosság van és amennyiben ezek az oklevelek és bizonyítványok érvényesek abban az országban is, amelyben kiállítottak. Amennyiben az idegen és azon hasonló hazai iskolák tanterve között, amelyekkel az egyenértékűség megállapítandó, különbség van, – hogy az egyenértékűség megállapíttassék, különbözeti vizsgálat teendő abból a tananyagból, amelyet az illető külföldi iskola tanterve nem tartalmaz. Az egyetemi tanulmányokra vonatkozó oklevelek és bizonyítványok egyenértékűségét az illető karok tanárai állapítják meg azon rendelkezések értelmében, amelyek az egyes karok szabályzatában foglaltatnak, miután a miniszter e törvény 19. §-a D) pontja III. kikezdésének értelmében megállapította a baccalaureatus egyenértékűségét.”

Ez intézkedések elejét akarják venni annak, hogy az olyan tanuló, aki a baccalaureatuson megbukott, ne kerülhesse meg oly módon a baccalaureatusi törvényt, hogy például Magyarországra jön, itt érettségit tesz és beiratkozva vagy Magyarországon, vagy más külföldi országban az egyetemre, valamely tudományszakból oklevelet szerez s azután Romániába visszatérve, oklevelét nosztrifikáltatni kívánja.

Az első baccalaureatusi vizsgálatot a törvény meghozatala után négy hónappal tartották meg. Az eredményt a tömeges bukások megdöbbentővé tették. Jorga, a román tudományos és politikai közélet e kitűnősege ez eredményt „mészárlási eredmény”-nek nevezte. A hírlapok legnagyobb része, sőt a legkiválóbb középiskolai tanárok is úgy a napi-, mint a tanügyi sajtóban igen komoly kifogásokat emeltek az egész vizsgálati eljárás ellen. Mellőzve e nyilatkozatok ismertetését, bármilyen érdekesek is azok, egyedül csak a temesvári bizottság elnökének, Gusti bukaresti egyetemi tanárnak ítéletét véljük szükségesnek megismertetni. Gusti a bukaresti egyetemen a szociológia tanára s egyúttal megalkotója, vezetője és lelke az eddig is igen komoly munkásságot kifejtett „Román Társadalomtudományi Egyesület”-nek. Feltehető tehát róla, hogy ítéletében nem pártszempontok, hatásvadászat, vagy a közoktatásügyi kormánnyal szemben hízgelő loyaltás vezették, hanem egyesegegyedül az igazság keresése.

Szükség volt ez újításra – mondja a „Dimineata” (1925. VII. 18.) című bukaresti hírlapban megjelent nyilatkozatában -, de úgy, hogy az e célra szolgáló vizsgálatok ne legyenek tortúrák és ne süllyedjenek közönséges iskolai közigazgatási kérdéssé. Az iskolák nem tettek eleget a tanulóikkal szemben vállalt kötelezettségüknek, ami a közoktatásügyi miniszter hibája is, minthogy

ő a költségvetésben nagy összegeket szerepeltet a tanfelügyelők címén, akik azonban nem igen teljesítették kötelességüket. Voltak iskolák, ahol bizonyos tárgyakat egyáltalán nem tanítottak. Így Lúgoson, ahol 4-5 tárgyból a tanulók semmit sem tudtak. A feladott kérdések gyors egymásutánban következtek, majdnem mechanikus módon. A jelöltet ezzel automatává változtatták, akinek nem volt szabad gondolkodni, hanem azonnal kellett válaszolnia, mint valami gombrajáró bábunak. Szükség lett volna átmeneti intézkedésre.”

Az erdélyi részekben 8 vizsgalóbizottság előtt 516 román nemzetiségű tanuló állott vizsgálatra, kik közül megbukott 188, azaz 36.4%. Valamivel (3-4%-kal) nagyobb a bukottak száma, mint amennyi maximum gyanánt meg volt engedve a háború előtt a magyar középiskolákban. Ezért, ismerve a jelenlegi román középiskolák munkásságának tudományos és pedagógiai értékét, az eredményt, Jorgát követve, elfogultság nélkül nem tekinthetjük „mészárlási eredmény”-nek.

Ha az első baccalaureatusi vizsgálatok eredményét „mészárlási eredmény”-nek lehet nevezni, az csak a magyar, német és zsidó kisebbségi tanulók vizsgálati eredményére alkalmazható jogosan.

E vizsgálatra a 8 erdélyi vizsgalóbizottság előtt 431 magyar nemzetiségű tanuló jelentkezett, akik közül 316-an buktak meg, – tehát 73.3%. A magyar bukottak arányszáma kétszeresénél is nagyobb a román nemzetiségű bukott tanulók arányszámánál. Legkedvezőtlenebb volt az arány az úgynevezett Tarbut (zsidó) líceumok tanulóinál. Így a kolozsvári Tarbut fiúlíceumból hatan jelentkeztek, akik mind megbuktak. Az ugyanoda való leánylíceum 4 jelöltje közül megbukott 3. A szász és német líceumok tanulói által elért eredmény sem volt egy hajszállal sem jobb a magyar líceumok tanulói által elért eredményénél, – sőt a szászoknál megtörtént, hogy a beszercei szász líceumnak mind a 10 jelentkezett tanulója megbukott.

Az erdélyi kisebbségi közvélemény ez igazán „mészárlási eredmény”-t hajlandó volt a vizsgalóbizottságok magyarellenes elfogultságának tulajdonítani. A pedagógusnak, ki a tényeket vizsgálja és az objektív okokat keresi, nem szabad erre a szubjektív álláspontra helyezkednie. E nagyszámú bukás tárgyi okai a következőkben kereshetők és állapíthatók meg:

a) abban a nehézségben, amelyet e vizsgálaton a románul csak hézagosan tudó magyar tanulóknál a román vizsgálati nyelv okozott. Ennek megokolásául elég rámutatni, hogy úgy a francia, mint a latin nyelvi írásbeli vizsgálaton a tanulóknak románnyelvű szöveget adtak fel fordításra. Tehát egy kevésbé ismert nyelvből kellett még kevésbé ismert nyelvre fordítani;

b) abban a tantervi különbségben, amely a román állami és a magyar felekezeti iskolák tanterve között fennforgott. A reális tagozatban a román állami liceumok mennyiségtan-mértani tanterve lényegesen többet követel, mint a magyar felekezeti középiskoláké. A magyar középiskolákban – különösen a református középiskolákban – a francia nyelv tanítását is későbbben kezdték el, mint a román állami liceumokban;

c) abban a különbségben, amely a magyar felekezeti középiskolák és a román állami liceumok tananyagának methodikus feldolgozásában megállapítható;

d) abban a körülményben, hogy a vizsgálóbizottság tagjai közül csak nagyon kevesen voltak a magyar nyelv kellőfokú ismeretének birtokában, még az olyan tárgyaknál is, mint a latin nyelv, a mennyiségtan és a természettudományok, amelyeknél a magyar tanulónak meg volt engedve, hogy magyarul felelhessen. Több félreértésre és elhamarkodott hibás megítélésre szolgáltatott alkalmat a tolmácsolás útján történő vizsgáztatás is.

Az a körülmény, hogy a bizottságnak azok a tagjai nem tudtak magyarul, akik román nyelven úgynevezett román nemzeti tárgyakból vizsgáztattak. Ha egészen világos is volt, hogy a tanuló azért adott hibás feleletet, mert nem értette meg szabatosan a hozzáintézett kérdést, a vizsgáló tanár nem tudta egy-két magyar szóval a legjobb akarattal sem útbaigazítani a tanulót.

e) abban a körülményben, hogy a vizsgálatra a jelöltek minden tájékoztatás nélkül állottak. A magyar felekezeti középiskolák tanárai előtt ismeretlen lévén az egész vizsgálati eljárás, nem tudták a tananyagot olyképpen feldolgoztatni tanítványaikkal, amint a siker megkívánta volna;

f) a magyar – s egyáltalán a kisebbségi tanulóknál – sokkal hátrányosabb volt, mint a románoknál az a körülmény, hogy olyan bizottság elé kerültek, amelynek tagjai őket nem ismerték. E tagok túlnyomó többsége előtt teljesen ismeretlen volt a magyar tanulók pszichéje éppen úgy, mint ez utóbbiak előtt a román liceumi tanárok egész lelkisége és didaktikai eljárása. A nemismerésen alapuló kölcsönös bizalmatlanság, amely a magyar tanulóknál érthető okokból sokkal nagyobb volt, mint a bizottság tagjainál, nem kis mértékben lehetett okozója ennek a „mészárlási eredmény”-nek;

g) Gusti tanár megállapítása szerint maga az egész, vizsgálati eljárás is alapos kifogás tárgyává tehető.

Ha a most felsorolt okokat számbavesszük, azonnal megértjük, hogy mi okozta a magyar középiskolák tanulóinak tömeges bukását és így nem szükséges feltennünk a vizsgálóbizottságok tagjainak részéről a magyarelles elfogultságból származó igazságtalan elbírálást.

Annyi bizonyos, hogy a baccalaureatusi vizsgálat ez új rend-

szere végét vetette az eddigi uralkodott zűrzavarnak. Az eljárást egységessé és szabályozottabbá tette. Arra a kérdésre, hogy azzal a kettős szelektáló eljárással, amelyet e törvény meghonosított, el fogják-e érni a román középiskolai oktatás színvonalának emelését és azt, hogy az egyetemekre kellő tudományos előképzettséggel bíró s igazán odavaló elemek jussanak? – alig lehetne igennel felelni.

Bizonyos, hogy a vizsgálatok helyes szempontok szerint alkalmazott szigorúsága lényegesen hozzájárul ahhoz, hogy a tanárok munkája komolyabb és eredményesebb legyen. E vizsgálatok azonban, bármilyen kiváló didaktikai elvek szerint is legyenek végrehajtva, egymagukban még nem elégségesek az oktatás színvonalának kellő fokra emeléséhez. E követelmény teljesítésének megvan-nak a maga előzetes tudományos és pedagógiai feltételei, sőt mondhatni, e feltételek előzetes megteremtése nélkül az eredményt biztosító iskolai vizsgálat igazán filius ante patrem. E feltételek pedig, amint láttuk, hiányoznak a jelenlegi román középiskolai oktatásban.

A túlságosan gyakori vizsgáztatások, különösen, ha a középiskolai oktatás eredménye döntő részben e vizsgálatok sikerességétől tétetik függővé, legnagyobb részében az egész iskolai oktatást nevelő munkásságból a vizsgálatra való előkészítés mechanikus munkájává teszik, amely nem a növendék tanulásra való képességeinek kifejlesztését tartja szem előtt, hanem csak annak az ismeretanyagnak mechanikusan való elsajátítását, amely biztosítja alkalmas dresszura esetén a vizsgálat sikerét. Az ilyen vizsgálatnak legfényesebb eredménye sem kezesség arra, hogy a baccalaureatus valóban a legalkalmasabb módja az egyetemi tanulmányokra való alkalmasság megállapításának.

Az a vizsgálati eljárás, amelyet a román középoktatásban e törvény meghonosított, semmi egyéb, mint a francia vizsgálati rendszer és eljárás merev utánzása. Ez a rendszer Franciaországban is okozója lett a középiskolai oktatás bizonyos fokú elmechanizálódásának, mit bizonyít az a kérdések és feleletekbe 'foglalt, vizsgálatra előkészítő sok irodalmi termék, amelyekkel az üzleti élelmesség nürnbergi tölcser gyanánt árasztotta el a baccalaureatusi vizsgálatra készülő francia középiskolai tanuló ifjúságot. Tudományos és elmeképző értéke az ilyen, kizárólagosan a vizsgálat sikerétől irányított tanításnak, egyenlő azzal a tudományos képzettséggel, amelyet a nálunk virágzó jogi szanatóriumok adnak.

Az irányadó román közoktatásügyi körök is érzik, hogy az Angelescu által gyorsan keresztülerőszakolt és minden komolyabb előkészítés nélkül életbeléptetett baccalaureatusi vizsgálat nem alkalmas a román középiskolai oktatás betegségeinek orvoslására s azért tűzte napirendre a jelenlegi közoktatásügyi miniszter, Petrovici, a középoktatás reformját.

10. A kulturális zóna, mint román numerus clausus.

Jorga ítélete a liberális párti kormány kisebbségellenes oktatásügyi politikájáról. E politika kifejlődésének ismertetése. Az iskolák földbirtokainak kisajátítása. A kulturális zóna alkalmazása a kisebbségi középiskolákkal szemben. A volt magyar állami és kir. kath. középiskolák elvétele. Következetes akció a magyar kisebbségi középiskoláknak a kulturális zóna területéről való kiirtására. Román vélemény a kulturális zónáról.

Jorga Miklós az általa szerkesztett „Neamul Románesc” (Román Faj) című hetilapnak ez évi egyik szeptemberi számában foglalkozva a romániai kisebbségek helyzetével, a következő jellemző sorokat írta: „A békeszerződések, amelyekhez becsületünkkel, lojalitásunkkal s nem kevésbé saját érdekeink szem előtt tartásával is kötöttük hozzá magunkat, világosan megállapítják, hogy milyen feltételek mellett kell a kisebbségeknek élniök a háború után létrejött utódállamokban. Ennek ellenére, az alkotmánykészítő liberális többség kezdettől fogva nem akart románokon kívül másokat is ismerni. A „román polgár” általános elnevezést használva, a tényleges valóság felett makacsul szemethunyunk.”

„Felekezeti és iskolai szempontból a liberális politikai vezérek az állami hatalmat állították fel irányadóul. Megállapíthatóan egyetlen iskolát kívántak, az államit kizárólagosan román tannyelvvel. Látván azonban, hogy ez kivihetetlen, arra törekedtek, hogy a nem román tannyelvű iskolák számát mentől kevesebbre apasszák s ezeket illetőleg is azon voltak, hogy a nemzetiségeknek még csak jogi létezését is el ne ismerjék. Ezért a törvény egyetlen szót sem foglal magában az ilyen jellegű iskolákra vonatkozóan, hanem hogy a valóságot elpalástolhassa, „magániskolák”-ról beszél.”

Jorga e nyilatkozata megállapítja, hogy a román kormányzat általában a kisebbségi s ezek között elsősorban a magyar iskolákat nemlétezőknek tekintette, nem hogy létezésük jogát elismerte, vagy legalább tekintetbe vette volna és hogy ez az eljárás ellentétben van a párizsi békeszerződések rendelkezéseivel.

Ez a mai nap is érvényes és állandóan követett elvi álláspont teljesen csak a liberális párt 1922 január 1-től 1926 március 22-ig tartó kormányzata alatt alakult ki. Hogy a kialakulás e folyamatát megérthetőbbé tegyük, kötelességet vélünk teljesíteni, ha az alábbiakban legalább vázlatosan megismertetjük annak egyes fázisait.

Erdély 1919 január első napjaiban került román uralom alá* Ez uralom első berendezője az erdélyi románok kormányzótestülete, a Consiliu Dirigent volt, amelynek tagjai a közoktatásügy ama kizárólagos állami koncepcióját, amely a régi királyságban kezdet óta uralkodó volt, nem ismerték. Tulajdonképpen növendékei és képviselői voltak annak a magyar közoktatásügyi politikai gondolkodásnak, amely az állami oktatást csak ott tartotta jogosultnak, hol a felekezetek e feladatukat valamely ok miatt nem tudták teljesíteni. Ennélfogva megelégedtek azzal, hogy a magyar

állami középiskolákat az utódlás jogán a román állam birtokába vették. Ennél tovább csak egy lépéssel mentek, amennyiben azon a címen, hogy Románia királya a birtokba vett Erdélyben a magyar királyoknak minden jogát örökölte, elvették a királyi katolikus jellegű középiskolákat. Az autonóm felekezeti iskolákat nem bántották. Nemcsak megengedték, hogy a felekezetek az elvett magyar állami középiskolák pótlására új felekezeti iskolákat állítsanak, hanem ilyenek állítására egyenesen fel is szólították.

Elvették a gyergyószentmiklósi, brassói, fogarasi, erzsébetvárosi, nagyszebeni, petrozsényi, dévai, tordai, szamosujvári, dési, nagyvárad, szalontai, aradi temesvári, lugosi, karánszabesi, oravicabányai állami középiskolákat, továbbá a máramarosszigeti, szatmári kir. kath. és az aradi Bibies-alapítványi gimnáziumot. Elvették a kolozsvári, máramarosszigeti, aradi és temesvári felsőbb leányiskolákat, illetőleg leánygimnáziumokat. Ez intézetek tanárait felszólították, hogy tegyék le a román államnak a hűség esküt és ideiglenes minőségben maradjanak meg állásaikban. Miután a hűség esküt tőlük a békeszerződés aláírása előtt követelték, általában nem tartották megegyeztethetőnek a magyar államnak tett esküjökkel és magyar állampolgári hűségükkel a kívánt eskü letételét. E tanárokat az 1919/1920. tanév végével elbocsátották állásaikból, sőt azokat, akiknek nem volt erdélyi községi illetékeségük, kiutasították Erdélyből.

A birtokba vett középiskolák tannyelvének elrománosításában is bizonyos mértéket tartottak. Rögtönösen csak ott szüntették meg a magyarnyelvű tanítást, ahol, mint Fogarason, Nagyszebenben, Lúguson, Karánszabeszen a tanulóknak igen jelentékeny százaléka román nemzetiségű volt. A magyaroktól túlnyomó többségben lakott városokban és vidékeken a magyar tannyelvet a felsőbb osztályokban és az alsó osztályok magyar szekcióiban (párhuzamos osztályok) megtartották.

Ez iskolák magyar anyanyelvű tanulóinak nagy része ennek ellenére is elhagyta ez iskolákat s azokba a (felekezeti iskolákba iratkozott be, amelyeket az elrománosított magyar állami középiskolák helyett az egyes magyar felekezetek felállítottak. Ilyen felekezeti középiskolát állított fel Fogarason a református, Déván, Nagyszebenben a katolikus és Tordán az unitárius és Aradon a katolikus egyházközség. Ennek az lett a következménye, hogy a román uralom első éveiben nagyobb volt a magyar felekezeti iskolák száma, mint a magyar uralom alatt.

1920 január havában az uralmat Romániában egy olyan koalíciós kormány vette át, amelyiknek élén az erdélyi román nemzeti párt vezérférfiai állottak. Ez a kormány volt Nagy-Románia első parlamentáris kormánya. Semmi szükség sem volt már, hogy Erdélynek az 1918. év decemberében szervezett külön kormánya, a Consiliu Dirigent fennmaradjon. Ezt az inkább kormányzó, mint közigazgatási szervet a bukaresti központi kormánnyal

szorosabb kapcsolatba hozva, úgynevezett államtitkárságokká alakították át. Így lett a Consiliu Dirigentnek közoktatásügyi reszortja a bukaresti közoktatásügyi minisztériumnak erdélyi kirendeltségévé, minden különösebb önálló hatáskör nélkül.

Az erdélyi román politikusok vezetése alatt álló koalíciós kormányt 1920-ban az Avérescu-féle néppárt kormányzata követte, amely 1921 végéig tartott. A helyzet csak annyiban változott, hogy az állami ellenőrzés rendszeresebbé lett, mint megelőzően volt és a román nyelv tanítása kötelezővé tétetett minden osztályban. E kormány alatt az agrárreformmal kapcsolatban a magyar* felekezeti középiskolákat nagyon súlyos gazdasági természetű csapás érte.

Az erdélyi felekezeti iskolák fenntartásának alapját legnagyobb százalékban alapítványi természetű földbirtokaik jövedelme alkotta. Az Avérescu-kormány földbirtokreform törvénye elsősorban is az úgynevezett „holtkézi birtok”-ok kisajátítását rendelte el; ezek közé számítván az iskolák alapítványi birtokait is.

Ily módon sajátította ki az erdélyi kath. status tanulmányi alapjának 16.389 hold földbirtokát. 14,961.000 lei, azaz 374.000 aranykorona értékben, holott annak forgalmi értéke ugyanez időben 270 millió lei, azaz 6,750.000 aranykorona lett volna. A kisajátítási ár a törvény értelmében nem készpénzben fizettetett, hanem 5%-ot jövedelmező, 50 éven át, évenként 750.000 papírlei kamatot hozó kötvényben, amelynek jelenlegi értéke 18.750 aranykorona, vagy lei lenne. Ezt a kötvények után járó csekély reális értékű összeget sem kapta meg, úgyhogy ezidőszerint a kisajátítás alól mentesített 452 hold szántóföld és 839 hold erdőség jövedelméből kell fenntartania összes tan- és nevelőintézeteit s ezek között 7 középiskolát a maga 120 tanárával.

Az erdélyi református egyházkerületnek, mint közösségnek, nem volt földbirtoka, hanem csak az egyes egyházközségeknek. Ezeknek összesen 58.502 hold egyházi és iskolai birtokát sajátították ki. A legnagyobb veszteség a nagyenyedi Bethlen és kolozsvári református kollégiumokat érte. Az előbbinek 6000, az utóbbinak 1424 hold birtokát sajátították ki. Az unitárius egyházközségnek 6873 hold birtokát sajátították ki, amelynek jövedelme az iskolák és nevelőintézetek fenntartására szolgált. A nagyváradai premontrei tanítórendnek róm. kath. iskolák fenntartására rendelt földbirtokából kisajátítottak 1720 holdat.

Hogy e nagy földbirtokok elvett jövedelmének kárpótlásául évjáradék alakjában minő csekély összeg helyeztetett kilátásba és hogy azt sem kapták meg, rámutattunk az erdélyi róm. kath. status birtokának kisajátításánál. Miután, az Avérescu-kormány a magyar felekezeti népiskoláknak 1921-ben 20 millió lei államsegélyt adott és a középiskolák tanárainak fizetésekiegészítésre 9 milliót, a magyar felekezeti hatóságok abban reménykedtek, hogy egy bizonyos összegű államsegélyt a magyar középiskolák

is állandóan fognak kapni, mint a szász evangélikus gimnáziumok. E remény nem teljesült, mert a következő kormány e segílyt teljesen megszüntette.

A román kormány közoktatásügyi politikája a kisebbségekkel – elsősorban a magyar kisebbséggel szemben az 1922 januárjától 1926 márciusáig tartott Bratianu-féle liberális kormányzat alatt bontakozott ki a maga egész teljességében. A Consiliu Dirigentnek, a Vajda-Voevod-féle koalíciós és az Averescu-főle néppárti kormányoknak az volt az álláspontja a magyar közoktatással szemben, hogy az annyira redukáltassák, hogy a terjedelmét illetően megfeleljen azon aránynak, amelyben a tisztán genuin magyarságra redukált magyar kisebbség van az államalkotó román többséggel szemben és így a magyarság műveltségi színvonala a magasabb társadalmi rétegekben is egyenlővé tétessék a román többségével. Ennélfogva a magyar kisebbség iskolái is csak ez arányban tűrhetők meg. Elvben elismerték a felekezeti iskolák jogosultságát, csak számukat akarták a magyarság számarányának megfelelően redukálni.

A Bratianu-kormány román nacionalizmusa jelentékeny lépéssel ment tovább. Jorga megállapítása szerint nem ismerte el más iskolának, csak az államnak jogosultságát. A magyar államban nagy történelmi múlttal bíró felekezeti oktatást legfőleg is csak magánoktatás alakjában tűrte meg és mint ilyent is, csupán az egyik előbbi szakaszban ismertetett regátbeli fogalmazásában. A magyar felekezeti iskolában, még ebben az alakjában is, az irredentizmus melegágyát látta, amelyet, ha már meg kellett tűrni, véglegesen el akart vágni a román állam nyugati határának egész hosszában egy semleges területtel, az úgynevezett kulturális zónával, Magyarországtól.

E kulturális zónát a román törvényhozás a népiskolai törvény 159 §-ában állapította meg, kimondván, hogy annak területén olyan román nemzetiségű tanítók alkalmazandók, akik nem ott születtek s akik, míg ezen a területen működnek, nemcsak több fizetést kapnak 50%-al, hanem abban az esetben, ha véglegesen ott telepednek le, 10 hektár ingyenföldet is. Ennek kiegészítésül meg kell jegyezni, hogy e területen az agrárreformmal kapcsolatosan kisajátított földek azon állami rezervának nevezett maradványára, amely a helyben lakó igényjogosultak között nem volt kiosztható, a román népelem erősítése céljából az erdélyi havasok lakói, az úgynevezett mócok és a szerb uralom alól elvándorolni akaró román parasztok letelepítését vették tervbe. Így kombinálták a szellemi térfoglalást e kultúrzonában az ethnikai térfoglalással.

A középiskolákra vonatkozóan a román kultúrzona nincsen törvényben kimondva, mivel új középiskolai törvényt nem hoztak, de a gyakorlatban a következő módon akarják ezekre vonatkozóan is megvalósítani ezt a kulturális zónát:

Megszüntették egymásután a mai Magyarországgal határos megyékben a magyar felekezeti középiskolákat. Vagy ha erre semmi módon sem találtak ürügyet, állítólagos pedagógiai és didaktikai kifogások alapján megfosztották nyilvánossági joguktól, hogy ily módon elnéptelenítve, önkényes megszűnésre kényszerítsék.

Első volt a sorban a máramarosszigeti református középiskola még 1921-ben, az Avérescu-kormány idejében. Az 1139/1921. számú miniszteri rendelet ez iskolát az irredentizmus ápolásának címén azon ürüggyel záratta be, hogy igazgatója részese volt egy román állam ellen szőtt összeszküvésnek, noha a haditörvényszék az igazgatót felmentette. Ezt követte 1923-ban a nagyváradi róm. kath. premontrei gimnázium bezárása az igazgatónak és a tanároknak állítólagos irredentista magatartása miatt, noha ez államellenes magatartásért sem az igazgatót, sem a gyanúsított tanárokat nem állították bíróság elé. A nagykárolyi róm. kath. piarista gimnáziumot azon a címen romanosították el, hogy nem felekezeti, hanem községi gimnázium és a község polgárainak többsége kívánja.

A következő középiskolák ellen nem tudtak ilyen vádakot kovácsolni s azért azoktól pedagógiai természetű kifogások alapján vonták el a nyilvánossági jogot.

Miután Aradon mindjárt kezdetben elvették a Bibics-alapítványi gimnáziumot és az állami foreáliskolával együtt az állami leánygimnáziumot is, Arad kath. egyházközsége egy római kath. felekezeti fiú- és leányközépiskolát állított fel s azt egy, minden pedagógiai és higiénikus követelményeknek megfelelő új épületben helyezte el. Ez iskolától elégtelen pedagógiai eredmény címén vonták el a nyilvánossági jogot, amelynek következtében a leánygimnázium annyira elnéptelenedett, hogy az 1923/24. tanév végével meg kellett szüntetni. Éppen ilyen semmis ürügy alatt vonták meg a nyilvánossági jogot a szatmári református középiskolától is.

Temesváron a róm. kath. piarista gimnáziumot a jelen 1926/27. tanév kezdetével azon ürügy alatt romanosították el, hogy nem állván püspöki joghatóság alatt, nem tekinthető felekezeti, hanem szerzetes iskolának. A szerzetesség internacionális jellegű szervezet lévén, mindenütt az illető állam nyelvét használja iskoláiban tanítási nyelv gyanánt, tehát a temesvári piarista gimnázium is köteles román tannyelvű líceummá átalakulni. Kiegészítésül meg kell jegyezni, hogy e középiskola már a román uralom első éveiben elveszítette eddigi kizárólagos magyar jellegét, amennyiben benne egy német szekciót is szerveztek, amely hivatva volt, lassanként a magyar párhuzamos osztályokat elsorvasztani.

Ezt a kulturális zónát a jelenlegi román-magyar határtól keletre is mentől szélesebb vonalban kiterjesztették Erdély bel-

seje felé azokra a református magyar középiskolákra, amelyek a románoktól tömegesebben lakott területeken vannak elhelyezve, így vették el a zilahi Wesselényi-féle gimnázium nyilvánossági jogát. Legiljoyalisabb volt azonban az eljárás a szászvárosi Kun-kollégiummal szemben. Még a Consiliu Dirigent vette el a tanintézet internátusi épületét és tornacsarnokát a Szászvároson felállított román liceum számára. Az utána következő román kormány, hogy elnéptelenítse, megfosztotta nyilvánossági jogától. Az 1924/25. tanév végén a nagyszebeni tankerületi főigazgató értesítette az erdélyi református püspökséget, mint iskolafenntartó hatóságot, hogy a közoktatásügyi miniszter 72.772. számú rendelete értelmében „a szászvárosi magán Kun-kollégium működése e tanév végével megszűnik” s egyúttal annak épületét is elvette a román liceum számára. A nyilvánossági jog elvonása, következtében szűnt meg ugyancsak ebben a kulturális zónában a szilágysomlói román kath. gimnázium is.

A román kormányokat e kulturális zónának teljes ethnikai és kulturális elromanosításában a következő nyíltan bevallott politikai gondolat vezeti:

Erdély teljes elromanosításának legnagyobb akadályja az az erős magyar ethnikai tömb, amelyet Nagy-Románia területének középpontjában az egy tömegben lakó félmilliónyi székelység alkot. Ez a félmilliónyi székelység a Maros és a Szamos völgyeiben, ha nem is többségben, de sok helyen 40-50%-os kisebbségben lakó magyarság útján ethnikailag összeköttetésben van a magyar alföldi nagy magyar ethnikai tömbevel, amelynek pereme a jelenlegi magyar-román határnak egész hosszában szélesebb, vagy keskenyebb sávban behatol Nagy-Románia területére. Ezt az összeköttetést a Kolozsvártól nyugatra eső zóna egész hosszában meg kell szüntetni azzal, hogy e területen a románság minden szellemi és anyagi eszköz felhasználásával annyira megerősítessék, hogy vele szemben az ott lakó magyarság, ha teljesen el nem is enyészik, de minden tekintetben „törpe minoritássá” legyen. Ha ez megtörténik, akkor a székely ethnikum e tömbjét az őt mindenfelől szoros gyűrűként körülvevő román ethnikai tenger árja annyira alá fogja mosni, hogy egyre nagyobb darabok fognak széleiből letöredezni s az ostromló román tengerárba behullani, ami el fogja gyengíteni és e gyengeségének növekedő érzése rákényszeríti, hogy belenyugodjék kikerülhetetlen sorsába, az elromanosodásba.

Hogy e folyamatot magában a székelységben is elősegítsék, a székely vármegyéket is belevonták ebbe a kulturális zónába, noha meglehetősen távol fekszenek a mostani román állam nyugati határvonalától. E zónarendszer kiterjesztésének volt az eredménye a gyergyószentmiklósi román állami középiskola magyar tagozatának megszüntetése éppen úgy, mint a nyugati

zónában a szulontai román állami liceumban is a magyar tanítás-nylv kiküszöbölése.

A román közoktatásügyi politika, különösen a liberális párti kormányoké, szilárdul meg van győződve, hogy ez a kulturális zóna valóban gazdag eredményeket fog hozni. Mindazáltal vannak a román – különösen a viszonyokat jobban ismerő erdélyi román nemzeti párti politikusok között többen, akik a várható eredményt nem tartják ilyen gazdagnak és feltétlenül biztosnak. Ennek a kételkedésnek adott kifejezést a népiskolai törvényjavaslat tárgyalása alkalmával Alexandru *Aciu* a román szenátusban.

„Ilyen eljárással a kultúrzónabeli lelkeket – mondotta *Aciu* -, a helyett, hogy megnyugtatónk, csak elkeserítjük. – Hát nekem a hazámban nincsen annyi jogom, mint másnak, csak azért, mert ebben és nem abban a megyében születtem, – mert talán kételkednek hazafiségomban? – Az államnak nincs joga megkövetelni egy néptől, hogy megváltoztassa nyelvét és vallását! (*Angelescu miniszter*: Mi nem gondolunk erre!) Akkor mi célja lehet annak, hogy a kultúrzónabeli iskolákba olyan tanítókat küldünk, akik sem a tanulókkal, sem a szülőkkel nem tudják megértetni magokat? Meg kell adni a lehetőséget, hogy a nem-román nemzetiségek is kultúrárt szerezhessenek s hogy ezt a saját kultúrájukat, tisztességüket, sőt faji önérzetüket is érvényesíthessék az állam érdekében. Ha ezt tesszük, akkor a belső ellenségkedés is megszűnik.”

11. Az új magánoktatási törvény alkalmazása a kisebbségi középiskolákra.

Angelescu ígérete a felekezeti iskolai törvényre vonatkozóan. Hogyan tartotta meg ez ígéretét? Magánoktatási törvény felekezeti iskolai törvény helyett. Jacobescu tanár ítélete a kormány oktatásügyi politikájáról. Az erőszakos egyesítési kísérletek jellemzése. Simionescu tanár beszéde. Jorga elítéli azt az irányt, amelyet a román kormány követ a kisebbségi iskolákkal szemben. A román közvélemény a kormány hazafias kötelességének tartja a kisebbségi iskolák elrománosítását. E közvélemény kényszerítő ereje. Egyetlen eredmény a magas fokon állott kisebbségi középiskolák színvonalának lesüllyesztése.

Mikor a román parlament a népoktatás újrászervezésére vonatkozó törvényjavaslatot tárgyalta, Angelescu közoktatásügyi miniszter az aggodalmaskodó kisebbségi: magyar, német és zsidó stb. parlamenti tagokat azzal az ígérettel igyekezett megnyugtani, hogy mindaz, ami a tárgyalás alatt levő javaslatban foglaltatik, csak az állami népoktatásra vonatkozik. A felekezeti, illetőleg a kisebbségi oktatásügynek az államhoz való viszonyára vonatkozóan külön törvényjavaslatot fog a parlament elé terjeszteni. E törvényjavaslat a kisebbségeknek minden jogos igényét ki fogja elégíteni, annyival is inkább, mert mielőtt a javaslatot a

törvényhozás elé terjesztené, az iskolafenntartó felekezeti hatóságokat és a kisebbségek parlamenti képviselőit is meg fogja hívni egy előzetes tanácskozásra, hogy azok ott kívánságait előadhassák, hogy ő azokat meghallgatva, jó akaratú megfontolás tárgyává tehesse.

Angelescu miniszter ígéretét beváltotta hamar és az iskolafenntartó felekezeti hatóságokat a jelzett tárgyalásra meg is hívta. Az erdélyi magyar felekezetek elküldöttek megbízottaikat, akiknek élén Nagy Károly erdélyi református püspök állott. A küldöttek nagy apparátussal felkészülve jelentek meg az értekezleten és azzal a reménységgel, hogy ha nem is sikerül iskoláik önkormányzatát a maga egészében biztosítani, annyit mindenestre elérnek, hogy a rendeleti úton őket eddig ért sérelmek az új törvényben orvoslást nyernek és teljes biztosítékot is kapnak arra vonatkozóan, hogy azok a jövőben nem fognak ismétlődni.

Megjelenvén a tanácskozáson, nagy meglepetés és csalódás érte őket, mikor látták, hogy a javaslat tárgyát tulajdonképpen nem a kisebbségi, illetőleg felekezeti oktatásnak az államhoz való viszonya alkotja, hanem egyszerűen a magánoktatás kérdésének rendezése. A felekezeti iskola kifejezés még elő sem fordult a törvényjavaslat szövegében, amely tulajdonképpen semmi egyéb, mint a változott viszonyoknak megfelelő kibővítése azon rendelkezéseknek, amelyeket Spiru Haret és utódai a magániskolák ellenőrzésére vonatkozóan időnként kibocsátottak s amelyeket egyik megelőző szakaszban részletesen ismertettünk. Több százados múlttal bíró iskoláik magániskolákká fokoztattak le, egyházaiknak iskolaügyi önkormányzati jogai nem léteznek tekintve, figyelembe sem vették.

E tanácskozások eredmény nélkül végződtek és Angelescu miniszter törvényjavaslatát, igen csekély módosítással, majdnem változatlan szövegben terjesztette a parlament elé. Ekkor az iskolafenntartó erdélyi magyar egyházak nagy lépésre határozták el magukat. Sérelmeiket panaszlevélben foglaltan benyújtották a „Nemzetek Szövetségének genfi főtitkári hivatalához. E panasz az erdélyi magyar kisebbség többi panaszainak sorsára jutott. A főtitkárság kiadta a román kormánynak, hogy rávonatkozó választát közölje vele záros határidő alatt.

1925 szeptemberében a Nemzetek Szövetsége főtitkári hivatalának és a Tanács tagjainak részletesebb tájékoztatása céljából a panaszt tevő egyházaknak egy küldöttsége jelent meg Genfben, ahol az előbb benyújtott panaszlevélnek pótlásául egy kétségbe nem vonható adatokkal és bizonyítékokkal támogatott kiegészítő iratot adott be a főtitkársághoz, amelyben az erdélyi magyar felekezeti oktatást ért összes sérelmek össze voltak foglalva.

Mikor a román kormány értesült a magyar egyházaknak Genfben tett lépéséről, a törvényjavaslat parlamenti tárgyalását azonnal

félbeszakította azzal az ürüggyel, hogy tekintetbe akarja venni azokat a kritikákat és módosításokat is, amelyek ellenzéki és főleg kisebbségi részről elhangzottak annak jeléül, hogy nem szándékozik ridegen elzárkózni a kisebbségek részéről jövő jogos és méltányos kívánságok elöl. Mikor a Nemzetek Szövetségének ülése lezajlott anélkül, hogy az erdélyi magyar felekezeti hatóságok panaszával érdemileg foglalkozott volna, Angelescu a tört vény javaslatot újra a parlament elé terjesztette minden lényegesebb módosítás nélkül s a parlament, az ellenzék erős kritikájától kísérve, igen csekély módosítással elfogadta.

A vitatkozás, amely ez alkalommal folyt le a kormánypárt, az ellenzék és a kisebbségi képviselők között, rendkívül érdekes és tanulságos. Az alább közlendő szemelvényekben csak a román ellenzék egynehány tagjának beszédét szándékozunk bemutatni.

„A magánoktatási tárgyalás alkalmával – mondotta Jacobsescu tanár 1925 december 15-én tartott beszédében – nagyon helyénvalónak találom idézni véleményét az egyetemes kultúra egyik képviselőjének, Ernest Lavisse-nak, ki e kérdést nagyon ismeri: Alsóbbrendűségünk valószínűen egyik következménye uniformizált nevelésünk visszaéléseinek. Megszaporítottuk a collége-ek számát és ugyanazon rendtartás alá helyeztük azokat. Szabályoztuk a tanítási időt percről-percre; megalkottuk a törvények, a tantervek, a rendtartások, a szabályzatok egész hosszú sorát, hogy senkise szabaduljon a mi uralmunk alól és hogy semmiféle vélemény se érvényesüljön a miénken kívül, akárkié is legyen az. Az intellektuális élet minden vonalába beállítottuk a különböző ellenőrző szerveket, amelyek elzárják a függetlenség útjait. A mi iskolai szabadságunknak semmi közössége sincs az értelem szabadságával. – Azért olvastam fel Lavisse szavait, hogy kimutassam, miként esik a jelenlegi javaslat is ugyanazon hibába és rámutassak arra, hogy hazánkban is ugyanazon célból uniformizálják a közoktatást, hogy ne nevelődjenek független emberek, ne legyenek, különösen az értelmiséget illetően különböző egyéniségű emberek, hanem uniformizált egyének, akik ugyanazon norma szerint gondolkoznak, kik ugyanazon taktika szerint járjanak el az életben, mint az állami és magániskolákban. E kényszerített uniformizálás ellen úgy pedagógiai, mint didaktikai szempontból tiltakozom.”

Mikor 1920-ban az Avérescu-kormány megkezdette Erdély intézményeinek, törvényeinek és egész közigazgatásának a régi román királyságbeli normára való átalakítását, az erdélyi románok ez eljárást bottal és vasvillával való (unificarea cu báta si cu furca) egységesítésnek nevezték. A felekezeti iskolázásnak a romániai magániskolázás kaptafájára való e ráhúzása bizonyára a legjellemzőbb esete ennek a vasvillával való egysítésnek. Ez is a kisebbségek elrománosítása érdekében történt, mint az egysé-

gesítési eljárásnak minden más ténye és minden más törvényalkotása. Abban azonban, hogy ez erőszak és kíméletlenség megteremné a román állami hatalom kezelőitől várt gyümölcsöket, elsősorban azok a román politikusok kételkednek, akik egyúttal a román közoktatásügynek is érdemes munkásai és így mélyebb lélektani belátással és szélesebb körű tárgyismerettel ítélik meg, hogy mi lehetséges vagy lehetetlen?

„A kisebbségi iskolák számára – mondotta ugyanez alkalommal Simionescu képviselő, aki a jasi-i egyetemen a pedagógia tanára -, ahol a gyermekek még nem bírják a román nyelvet, csinálasson az állam a kisebbségek nyelvén olyan könyveket és pedig olyan szerzőkkel, akik bírják a kisebbségi nyelveket, amelyekben a hazai történelmet és földrajzot a gyermekek által értett nyelvezettel oly módon tárgyalják, hogy azok beidegződjenek a gyermekek lelkébe s így lelki kapcsolatot létesítsenek közöttük és a többség között. Ne követeljük, képviselő urak, ezektől a kisebbségektől, hogy asszimilálódjanak velünk, románokkal.”

„Hiszem, hogy semmi eszközzel, még ha állandó nyomással próbálkozunk is, nem leszünk képesek a kisebbségeket arra bírni, hogy megváltoztassák nemzetiségüket. Soha nem fognak önök a magyarokból románokat csinálhatni, sem a németeket vagy zsidókat lelkileg átalakítani, sem a bolgárokat románokká tenni. Törvényeinknek, főleg az iskolaiaknak, arra kellene ügyelniük, hogy a kisebbségek tiszteletét s ha lehetséges, a szeretetét irányítsák a ma uralmon levő testvérek irántuk tanúsított figyelmessége felé. Ne igyekezzenek a kisebbségek anyanyelvét elrabolni, mivel sem nevelési szempontból nem hasznos, sem az állami érdekek szempontjából nem kívánatos, hogy az őslakó románok és a kisebbségek között olyan szakadék keletkezzék, amelyen már nem érnek keresztül a testvérileg nyújtott kezek.”

A legkeményebb és lesújtóbb ítéletet e törvény célzatairól a román közélet egyik kitűnősege, Jorga, bukaresti egyetemi tanár mondotta 1925 december 7-i kamarai beszédében.

„A miniszter úr három különféle törvényt olvasztott egybe a magánoktatási törvényben: a magán-, a felekezeti és a kisebbségi oktatás törvényét, még pedig azért, mert nem szereti a felekezeti oktatást és még kevesebb vonzalmat érez a kisebbségi iskolák iránt, ha valahol felekezeti iskola van, oda ön egy állami iskolát akar tenni. Kérem: kinek a részére? Sem nekem, sem önnek, hanem az illető község lakosainak. Hát miért nincs joguk az iskolájukért fizetett adójuk révén arra, hogy maguk határozhassanak: milyen iskolát kívánnak? Hiszik önök, hogy hamarosan el fog jönni az idő, mikor itt egy nyáj és egy pásztor lesz? – ugyanazt az egy nyelvet beszélve és ugyanazon szellemtől áthatva? Amikor olyan elemekről van szó, amelyek az évszázados német és magyar

civilizáción átmentek? Hiszik-e önök, hogy ezek az emberek mindent levetkeznek, amivel egész sor elődeiknek tartoznak”? Azt hiszik, elég lesz néhány törvény, felügyelői megintés és miniszteri megtorlás ahhoz, hogy egy álnemzeti államot teremtsenek? . . . A terrorizált emberi lélek, amely egy irányban halad, szívében gyűlölettel érkezik meg a neki erőszakkal kitűzött célhoz és gyűlöletét nem az erőszakkal érezteti, hanem az illető, különben minden tiszteletet és szeretetet megérdemlő céllal szemben. Ez lélektani törvény. Ez alól nincs kivétel. Elhiszik, hogy a románok története jobban fog ízleni, ha olyan nyelven kényszerítik annak megtanulását, amelyet az illetők nem értenek meg? Azt hiszik, jobban megnyernek valakit a németek közül azzal, ha Kománia történelmét nem a Friedrich Müller-féle németnyelvű történelemből, hanem Aguletti sületlen románnyelvű történelméből tanítják, amelyben különben sincs egy szó sem a nem román lakosságról?”

A fentebbiekhez hasonló parlamenti, hírlapi, tudományos és szaksajtóbeli nyilatkozatok összegyűjtve, jókora kötet könyvet töltenének meg bizonyítékául annak, hogy a romániai közéletben számosan vannak olyan belátó, okos és méltányos gondolkozású férfiak, akik nemcsak tisztában vannak azzal, hogy az a közoktatásügyi politika, amelyet a román kormányok jónak láttak a kisebbségi iskolákkal szemben érvényesíteni, igazságtalan, erőszakos és célra sem vezető, hanem erkölcsi bátorságuk is van e meggyőződésüknek határozott kifejezést adni.

A belátó, okos és méltányosan gondolkozó emberek Romániában talán még nagyobb kisebbségben vannak, mint bármely más államban, kivált ha a nemzeti vágyakkal és célkitűzésekkel kapcsolatos kérdésekről van szó. A román közvéleményt alkotó nagy többség rendületlenül vallja, hogy a kisebbségek elrománosítása a román állam kormányzatának olyan szigorú kötelessége, amely elől a román kormányoknak kitérniök nem szabad és nem lehet semmi körülmények között. A közvéleménynek ez ereje Romániában a nemzeti vágyakkal és érdekekkel kapcsolatos kérdésekben oly hatalmas, hogy azzal szembe egyetlen kormány sem helyezkedhetik.

Csak a jövő mutathatja meg, hogy e két felfogás közül melyik fejezi ki a való igazságot? A jelen időpontban csak annyit lehet megállapítani, hogy az uralom átvétele óta eltelt hét év alatt a különböző román kormányoknak sikerült nemcsak a magyar, hanem az összes kisebbségi középiskolákban is olyan hihetetlenül zűrzavaros állapotokat teremteni, mint aminőket a román állami középiskolázásban. Az Erdélyben, Bukovinában magas színvonalon álló kisebbségi középiskolai oktatást éppen úgy a süllyedés és a bomlás állapotába kényszerítették, mint a régi román királyság kiofgástalan munkásságú líceumait.

12. Mi az oka a kisebbségi középiskolák lehanyaglásának?

A kíméletlen románosítás oka a középiskolai oktatás színvonala süllyedésének. Ciato román publicista nyilatkozata a román tanítási nyelv erőltetéséről. A románnyelű oktatásnak nem voltak meg sikert biztosító feltételei a kisebbségi középiskoláknál. A tanárok számára rendezett román nyelvi tanfolyamok hiába- valósága. Hány magyar középiskola van nyilvánossági joggal, vagy a nélkül? Fenn tudja-e az erdélyi magyarság tartani jelenlegi középiskoláit? A magyar középiskolák helyzete a liberálistáji kormány bukása után. P. Liviu Nasta román hírlapíró szerint az új román kormány a közvélemény nyomása miatt nem tudja beváltani a magyar iskolákra vonatkozóan tett ígéreteit.

E nem éppen dicséretes eredményt a kisebbségi iskolákban a kormányok elsősorban a román nyelv tanításának mértékét nem ismerő erőltetésével érték el. Az igazi helyzet ez iskolákban - legyenek azok felekezeti, magán- vagy kisebbségi szekciók a román állami líceumokban – az, hogy a román nyelvnek, Románia történetének, (földrajzának és alkotmánytanának román nyelven való tanítása annyira igénybe veszi a tanárok tanítói és a tanulók tanulási energiáját, hogy a középiskolai oktatás legfontosabb anyagának elsajátításához ez energiából alig marad valami. Nagy lélektani belátással és igen szemléletesen rajzolja a kisebbségi tanulók lelkiállapotát egy román publicista, dr. Ludovic Ciato „A kisebbségi kérdés Nagy-Romániában” című, 1924-ben Kolozsváron megjelent tanulmányában.

„Nem bírván a kisebbségi növendék a román nyelvet – írja Ciato e tanulmányában -, háromszor-négyszer több időt fog eltölteni a román nyelv, történet és alkotmánytan tanulásával, mint a román líceum növendéke. Összes gondolata, erőfeszítése és elfoglaltsága arra lesz irányozva, hogy e tárgyakat tanulja s azzal naponként valószínűen 3-4 órát is eltölt s ennek következtében teljesen elhanyagolja a többi tárgyakat, mint a matematikát, fizikát, a latin, francia, a magyar nyelvet. Fizikai ideje hiányozni fog, hogy ezekkel is kellő módon foglalkozhassak és ha e kötelezettségének is eleget akar tenni, akkor olyan testi és lelki kínban lesz része, amely eltorvasztja összes energiáit és akaratának rugékonyságát. Ez a fiatalember az iskola padjait, megtört, fáradt és elernyedtt testtel hagyja el, mielőtt megkezdte volna az élettel való küzdelmet.”

Éppen ilyen eleven igazsággal és szemléletesen festi azt az állapotot is, amelyet kisebbségi tanulóknak lelkében előidéz a román nyelven való tanulás ez erőltetése.

„De hát hazafias szempontból is helyes-e ez a kényszerítés? Nem és ezerszer nem. A kisebbségi ifjúság, alávétve ilyen rendkívüli testi és lelki torturának, napról-napra, percről percre ellensége- sebb és vádlóbb érzéssel fogja nézni a román államot, amelynek akaratából kell az iskola padjain annyi keserűséget és fájdalmat lenyelnie. Ahelyett, hogy megszerettetnek vele a román nyelvet, irodalmat, a történelmet és az ország alkotmányát, el fogják azok-

tól idegeníteni, mert nem kedvelhetünk meg semmi olyan dolgot, ami nekünk fájdalmat és keserűséget okoz és ami velünk szemben igazságtalanság.”

A román kormány, mikor nemcsak a román nyelv tanítását, hanem a román nyelven való tanítást is kíméletlen mohósággal erőltette, nem vette tekintetbe, hogy a kisebbségi, különösen a magyar iskolák nem rendelkeznek elegendő számban tanárokkal, akik a román nyelvet olyan anyanyelvi készséggel bírnák, hogy a nyelvtanításra még csak a közepes siker elérésének reményével is vállalkozhatnának, hogy olyan képzett román nemzetséggű tanárok sincsenek kellő számban, akiket a kisebbségi iskolafenntartó hatóságok alkalmazhattak volna iskoláikban, hogy nincsenek alkalmas nyelvtanok, nyelvgyakorló és olvasókönyvek, szótárak stb., amelyek a román nyelv tanításában sikerrel alkalmazhatók. Egy szóval, hiányzik a román nyelv tanításához és a román nyelven való tanításhoz általában minden megfelelő iskolai segédeszköz.

Olyan iskola, amelynek tanításnyelvét a növendékek, mikor az iskolában beiratkoznak, nem tudják, elképzelhető és van is, sőt olyan helyzet is előállhat, hogy egy vagy több tanár az iskola tanításnyelvét csak hézagosan tudja, de olyan iskola még soha sehol sem volt, amelyben a tanítás-nyelvet sem a tanár, sem a tanuló nem tudja. Az ilyen iskola feltalálása a román közoktatásügyi politika érdeme, mert a valóságos igazság az, hogy az erdélyi kisebbségi iskolákban ezidőszerint sem a tanár, sem a tanuló nem tudja kellő mértékben azt a nyelvet, amelyet egyik tanít, vagy amelyen az iskola tananyagának egy fontos részét tanítja, a másik pedig ezen a nyelven tanulva akarja a tananyag legszigorúbban megkövetelt részét elsajátítani és egyidejűen magát a nyelvet is megtanulni.

A román kormány ezen a nehézségen úgy akart segíteni, hogy a nyári szünetekben a tanárokat román nyelvi tanfolyamok hallgatására s a román nyelv ismeretét igazoló vizsgálatok letételére kötelezte. Hogy ilyen 6-8 hetes tanfolyamokon, különösen, ha olyan tanítókra van bízva a nyelvtanítás, akiknek a hallgatók anyanyelvéről fogalmuk sincs, elsajátíthat-e valaki egy nyelvet annyira, hogy a nyert alapon tovább építve, sikeresen előhalad-hasson, éppen olyan kérdés, mint az, hogy egyáltalában lehetséges-e 35-55 év között levő és egyéb szellemi munkával elfoglalt egyénnek egy idegen nyelvet annyira megtanulni, hogy azt az iskolában sikeresen taníthassa, vagy hogy azon olyan szóbőséget és nyelvkészséget kívánó tárgyakat taníthasson, mint valamely nemzet irodalma, története és alkotmánytana?

Minden túlzás nélkül meg lehet állapítani, hogy e tanfolyamokra való kötelezettséggel és vizsgálati kényszerrel sokkal több zaklatást, keserűséget és kellemetlenséget okoztak a magyar kisebbségi iskolák tanárainak, mint a mennyi kedvet és örömet keltettek bennök a román nyelv, irodalom, történelem és alkot-